PROCEEDINGS BOOK

6th INTERNATIONAL

AFRICAN

CONFERENCE
ON CURRENT STUDIES IN
CONTEMPORARY SCIENCES

February 10-11, 2023
Tripoli, Libya

Editor: Prof. Dr. Atiya Abuharris

Institute Of Economic Development And Social Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY

info@iksadkongre.org

ISBN - 978-625-8254-13-6

Issued: 05.03.2023

6th INTERNATIONAL AFRICAN CONFERENCE ON CURRENT STUDIES

CONFERENCE PROCEEDINGS BOOK

6th INTERNATIONAL

AFRICAN

CONFERENCE
ON CURRENT STUDIES IN CONTEMPORARY SCIENCES

February 10-11, 2023 Tripoli, Libya

Issued: 05.03.2023
ISBN - 978-625-8254-13-6

ORGANIZING INSTITUTIONS

AMERICAN UNIVERSITY OF LIBYA, LIBYA

&

INSTITUTE OF ECONOMICS DEVELOPMENT AND SPCAIL RESEARCH (IKSAD)

PARTICIPANTS' COUNTRIES

Libya, Türkiye, Azerbaijan, Romania, Tunisia, France, Saudi Arabia, Morocco, Kosovo, Indonesia, Kazakhstan, Argentina, China, USA, Bulgaria, Finland, India, Republic of Serbia, Brazil, China, Argentina, North Macedonia, Mongolia, Slovakia, North Cyprus, Italy, Nigeria.

TOTAL ACCEPTED PAPERS: 89
TOTAL REJECTED PAPERS: 14
TOTAL NUMBER OF PAPERS FROM TURKEY: 40
TOTAL NUMBER OF INTERNATIONAL PARTICIPANTS: 49

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

PRESENTATION

Oral Presentatıons

CONFERENCE ID

TITLE

6th INTERNATIONAL AFRICAN CONFERENCE ON CURRENT STUDIES

DATE - PLACE

February 10-11, 2023

Tripoli, Libya

ORGANIZATION BOARD

GENERAL COORDINATOR

SAMIRA KHADHRAOUI ONTUNC

LANGUAGES

Turkish, English, French, Arabic

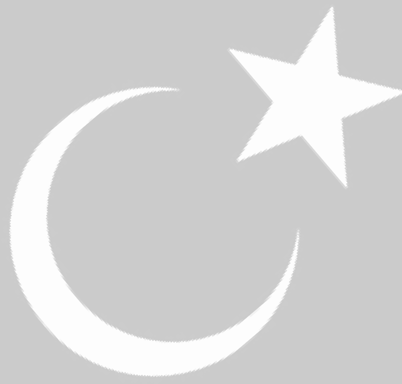
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE

SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE

CONFERENCE GALLERY

6th International
AFRICAN CONFERENCE
On Current Studies of Science, Technology & Social Sciences

CONFERENCE PROGRAM

February 10-11, 2023
AMERICAN UNIVERSITY OF LIBYA, LIBYA

Meeting ID: 823 1470 5664
Passcode: 060606

www.africansummit.org

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,
exp. **H-1, Prof. Dr. Atiya Thabet Abuharris**

Participants Countries (28)

Libya, Türkiye, Azerbaijan, Romania, Tunisia, France, Saudi Arabia, Morocco, Kosovo, Indonesia, Kazakhstan, Argentina, China, USA, Bulgaria, Finland, India, Republic of Serbia, Brazil, China, Argentina, North Macedonia, Mongolia, Slovakia, North Cyprus, Italy, Nigeria.

OPENING CEREMONY

- **1 minute of silence for the victims of the earthquakes in Türkiye and Syria**

- **Turkish & Libyan National Anthems**

- **Opening Speeches**

~ **Mr. Emad Hassona**
President of the American University, Libya
~ **Mr. Abdualshafee Aljwify**
Minister of Toursin, Libya
~ **Samira Ontunç**
Director of IKSAD Foreign Relations Office
~ **Prof. Atiya Abuharris**
Head of the Scientific Committee

- **Short video about tourism attractions in Libya**

- **Presentation about the Libyan culture**

IN PERSON SESSION

The American University of Libya, Tripoli, Libya

MODERATOR: Atiya Thabet Abuharris

Authors	Affiliation	Presentation title
Dr. Atiya Thabet Abuharris	*The Libyan Academy, Tripoli - Libya*	The Role Of Cross-Training In Reducing The Level Of Labor Turn Over Applied Study On Some Hotels In Tripoli - Libya
Eman Al-Bashir Saeed Al-Tir	*Sabratha University, Libya*	Designing an application (let's talk) for audio and verbal rehabilitation for cochlear implanters (The first of its kind on a mobile phone in Libya)
Mabrouka Abdussalam Ali **Fawzi Elhadi Arhuma**	*University of Gharyan, Libya*	The Role of The Small and Medium Enterprises in support Economic Development (A field Study on A Libyan Economy)
Mr. Mohamed Abuhema	*Zalif Company Tripoli- Libya*	The Role of Training Programs in Increasing the Level of Awareness and Commitment for Job Requirements. Applied Study on Tripoli Airlines in Tripoli City
Najd Abdul Raouf Muhammad Nassif	*Ministry of Tourism and Handicrafts - Libya*	The effect of job exhaustion on workers "A field study at Bab Al Bahr Hotel in Tripoli"
Faiza Mailud Alnuwaysiri	*University of Gharyan, Libya*	Economic diversification and limiting the dominance of oil exports
Salem Almaremy Salem Abudoor	*Alzawia University, Libya*	The Role of Traditions and Habits of the Libyan People in Showing the Libyan past Applied Study on Poetry and Proverbs of the Libyan People
Dr. Entsar Mhmud Bedida	*Tripoli University, Libya*	Organizational Culture and it is impact on Institutional Performance Applied Study on the Ministry of Tourism Employees
COFFEE BREAK		
Asmahan Mohamed Sahel **Rabia AL- Amin Makhzoum**	*Alngela College for Technical Industry, Libya* *General Centre for Education Training and Development, Libya*	Activation Obstacles of Electronic Management and how could be overcome in Tripoli Central Education high Schools from Administrators Prospective (Managers and Administrative affairs)
Abdulmagid Ayad Ashour Khalafallah	*Tripoli University, Libya*	The role of Tourism Investment in Supporting the National Economy
Gazalla Moftah Alati	*Afaq Alhadarah International School, Zliten – Libya*	The economics of education and its impact on economic and social growth and development in the state of Libya
Muetaz Fadhlullah Alsaliheen Ahmedi	*Tourism bureau, Albeeda city, Libya*	Tourism Ingredients Attractions in Algabel Alakder
Hajer Eljali	*The American University in Libya*	The Role of Safety and Security in Motivating Foreign Investment Applied Study on Septimius Security LTD
Dr. Ahmed Abdalla Ali Alsufrani	*Airport Road Polyclinic - Tripoli*	The Role of Health Information System in Health Policies Applied Study on (Ali Omer Asker) Hospital, Alsbeya - Tripoli
Sadoun Sahrmit	*Higher College of Sciences and Technology - Misrata City*	Performance Evaluation and its Role in determining Training Needs Applied Study on The Libyan Solid Iron Company
Alyad Ali Bashir	*Algefara Universctiy- Faculty of Archaeology and Tourism*	Writing on Walls of Historical Cities as distortion Object
Lamia Ait El Caid	*Art Studio for Publicity and Advertising Company*	Strategies for Achieving the Positive Effects of Tourism Sector (Morocco State Model)

TRIPOLI - CITY TOUR

(All speakers required to be present at the hall 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

11.02.2023 | SESSION-1 | HALL-1

Tripoli Local Time: 09:00–11:30

Ankara Local Time: 10:00–12:30

MODERATOR: Fehim Findik

Authors	Affiliation	Presentation title
Fehim Findik	*Sakarya Applied Sciences University, Türkiye*	SINTERING AND ITS IMPORTANCE IN POWDER METALLURGY
Musa Bahadır Kenç **Zeynep Bala Duranay**	*Fırat University, Türkiye*	INVESTIGATION OF ELECTRICITY GENERATION SYSTEMS FROM SOLAR ENERGY
Selda Nur KÖK **Zeynep Bala DURANAY** **Hanifi GÜLDEMİR**	*Firat University, Türkiye*	MODELLING AND SIMULATION OF SINGLE PHASE MATRIX CONVERTER
Selçuk YAZAR	*Kırklareli University, Türkiye*	AGILE SOFTWARE DEVELOPMENT PROCESSES AND AN APPLICATION: DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL STUDENTS RESIDENCE INFORMATION AUTOMATION AND INVESTIGATION OF ITS USAGE EFFECTIVENESS
İsmail Anıl Arda **Prof. Dr. Tuğrul Oktay**	*Erciyes University, Türkiye*	EFFECT OF UAV WING GEOMETRY ON RANGE AND ENDURANCE
Behzat Gökçen Demir **Ali Koray Özdoğan** **Akın Akbulut**	*Geological Engineer, Türkiye* *Mining Engineer, Türkiye*	NATURAL STONE EXPORT OF TURKIYE IN 2020-2022 YEARS AND SHARE OF LIBYA IN NATURAL STONE EXPORT
Ali Abdulhaleem Raoof Al Shaibani **İsmail Hakkı Kara**	*Karabük University, Türkiye*	THE SURFACE MORPHOLOGY OF BIODEGRADED MG SHEETS PREPARED AS DIFFERENT ROLLING WAYS
Ali Abdulhaleem Raoof Al Shaibani **İsmail Hakkı Kara**	*Karabük University, Türkiye*	THE SURFACE REACTION OF CA AND CE ADDED AZ31MG SHEETS DURING THREE DAYS IN HBSS MODIFIED SOLUTION CONTAINING CA AND MG
Onur UNLU **Prof. Dr. Ayşe AYTAC**	*Hayat Kimya A.S., Türkiye* *Kocaeli University, Türkiye*	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF BEATING ON PROPERTIES OF BLEACHED SOFTWOOD KRAFT PULP CELLULOSE

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

11.02.2023 | SESSION-1 | HALL-2

Tripoli Local Time: 09:00–11:30

Ankara Local Time: 10:00–12:30

MODERATOR: Res. Assist. Ömer Yaprakcı

Authors	Affiliation	Presentation title
Dr. Kərimova Rəna Cabbar kızı **Şahməmmədova Sevinc Osman kızı** **Ağayeva Asiya Hacı kızı** **Cəfərova Qumru Kamil kızı** **Yusifova Mətanət Yusif kızı** **Bayramov Adil Allahyar oğlu** **Yaqubova Vəfa Nadir kızı**	*Azerbaijan Medical University*	PHYSIOLOGICAL, BIOLOGICAL AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CONGENITAL AND ACQUIRED LIVER DISEASES
Dr. Kərimova Rəna Cabbar kızı **Rəcəbova Fatma Oruc kızı** **Quliyeva Nigar Taryel kızı** **Ağayeva Asiya Hacı kızı** **Dr. Məşədiyeva Bayramova Səbinə Ənvər kızı** **Bayramov Adil Allahyar oğlu**	*Azerbaijan Medical University*	FORMAL ELEMENTS OF PLASMA ACQUIRING IMPORTANT SIGNIFICANCE IN THE ORGANIZATION TOGETHER WITH THE PHYSIOLOGICAL AND BIOLOGICAL PROPERTIES OF ERYTHROSITES AND THE ENDOCRINE SYSTEM
Janbakhish Najafov **Ramin Hashimov**	*Baku State University, Azerbaijan* *Azerbaijan Medical University, Azerbaijan*	ROLE OF SOME TISSUES OF FIVE-STREAKED LIZARD IN ADAPTATION TO ENVIRONMENTAL CONDITIONS
Assoc. Prof. Makhmudova Vafa Azbar gizi	*National Academy of Sciences of Azerbaijan*	ABOUT THE PENDANTS FOUND AT THE PASHATEPE SETTLEMENT (JALILABAD REGION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN)
Yasemin Gümüş Şekerci **Aleyna Ulvi**	*Selcuk University, Türkiye* *Konya Numune Hospital, Turkey*	DELIRIUM MANAGEMENT IN INTENSIVE CARE

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

11.02.2023 | SESSION-1 | HALL-3

Tripoli Local Time: 09:00–11:30

Ankara Local Time: 10:00–12:30

MODERATOR: Sedat Yaşin

Authors	Affiliation	Presentation title
Hatice EKİNALAN KAYHAN **Bahar KÜLÜNKOĞLU**	*Karamanoğlu Mehmetbey University, Turkey* *Yıldırım Beyazıt University, Turkey*	UPPER EXTREMITY FUNCTION AND ITS RELATION WITH UPPER EXTREMITY STRENGTH AND SENSATION IN INDIVIDUALS WITH SPINA BIFIDA
Sedat Yaşin	*Gaziantep University, Türkiye*	OUR EXPERIENCE WITH ENDOVASCULAR APPROACH TO PATIENTS WITH TANDEM OCCLUSION PRESENTING WITH ACUTE ANTERIOR ISCHEMIC STROKE
Fatih Taş **Fikri Erdemci**	*Siirt University, Türkiye* *Dicle University, Türkiye*	USING THE PROJECTION-FEATURED TRAINING SET IN BASIC MEDICAL EDUCATION
Arş. Gör. Murat Uztimür **Prof. Dr. Ömer Kızıl**	*University of Firat, Türkiye*	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SERUM SELENIUM LEVEL AND CIRCULATING CD4+ and CD8+ T LYMPHOCYTES IN CALVES WITH NEONATAL DIARRHEA
Dr. Öğr. Üyesi Mahruk RASHIDI **Dr. Öğr. Üyesi Neşe KISKAÇ**	*İstanbul Gelişim University, Türkiye*	DIABET AND ANXIETY
Assoc. Prof. Serkan Öztürk **Gülşen Akgül** **Melike Gür** **Fatih Şeker**	*Bursa Uludag University, Türkiye*	ANTI-CORROSION PROPERTIES OF TRI-CATIONIC SURFACTANTS CONTAINING POSITIVELY CHARGED NITROGEN WITH A LONG CARBON CHAIN AND A QUATERNARY AMMONIUM GROUP BOUND TO PYRIDINIUM NITROGEN IN ITS STRUCTURE

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

11.02.2023 | SESSION-1 | HALL-4

Tripoli Local Time: 09:00–11:30

Ankara Local Time: 10:00–12:30

MODERATOR: Prof. Dr. Sedat Cereci

Authors	Affiliation	Presentation title
Dr. Sacit Sarı	*Munzur University, Türkiye*	THE IMPACT OF EDUCATION LEVEL ON UNEMPLOYMENT RATE IN TURKEY
Dr. Cemil Hakan KILIÇ	*Istanbul Chamber of Commerce, Türkiye*	SOCIAL POLICY OF EUROPEAN UNION AND FUTURE PROJECTIONS
MUSTAFA KOÇ	*Istanbul University, Türkiye*	VIOLENCE IN RUSSIAN CONSULATE IN BAGHDAD: CASE OF SECRETARY NAUPHAL (1903)
Aydan Ermiş **Egemen Ermiş** **Osman İmamoğlu**	*Ondokuz Mayıs University, Türkiye*	PALA PALA TRADITIONAL WRESTLING AND ITS SIMILARITY WITH TURKISH TRADITIONAL WRESTLING
Aydan Ermiş **Egemen Ermiş** **Osman İmamoğlu**	*Ondokuz Mayıs University, Türkiye*	BANGLADESH TRADITIONAL WRESTLING BOLI KHELA OR BALI KEHELA
Zehra GÖZÜTOK TAMDOĞAN	*Tekirdağ Namık Kemal University, Türkiye*	HASAN VEZZAN'S (AFRICAN LEO) OBSERVATIONS IN NUMIDIA -16.
Assist. Prof. Hasan Özket	*Kırklareli University, Türkiye*	THE CONCEPTUAL INTERNAL INTEGRITY OF THE MUTEKELLIM'S METHOD
Assoc. Prof. Dr. Ahmed ALDYAB	*Ankara Yıldırım Beyazıt University, Türkiye*	THE QUR'AN BETWEEN CONTEXT AND LINGUISTIC SIGNIFICANCE
Assoc. Prof. Dr. Ahmed ALDYAB	*Ankara Yıldırım Beyazıt University, Türkiye*	PROBLEMS AND SOLUTIONS IN DISTANCE LEARNING ARABIC TO NON-NATIVE SPEAKERS

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

11.02.2023 | SESSION-1 | HALL-5

Tripoli Local Time: 09:00–11:30

Ankara Local Time: 10:00–12:30

MODERATOR: F.Gül Koçsoy

Authors	Affiliation	Presentation title
Sayim Aktay **Seckin Gok** **Dilsat Uzunoglu**	*Mugla Sitki Kocman University, Türkiye*	ACCORDING TO GOOGLE PLAY REVIEWS, EBA
Sayim Aktay **Seckin Gok** **Dilsat Uzunoglu**	*Mugla Sitki Kocman University, Türkiye*	THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION
Assist. Prof. Dr. Cumhur Güngör **Assist. Prof. Dr. Emine Akkaş Baysal**	*Afyon Kocatepe University, Türkiye*	PERCEPTIONS OF CLASSROOM TEACHERS WORKING IN RURAL AREAS ON THE EDUCATIONAL PROBLEMS THEY EXPERIENCE
Assist. Prof. Dr. Emine Akkaş Baysal **Assist. Prof. Dr. Cumhur Güngör**	*Afyon Kocatepe University, Türkiye*	THE OPINIONS OF TEACHERS ON PEER RELATIONS AT PRESCHOOL
Assoc. Prof. Dr. Ömer Gökhan ULUM	*Mersin University, Türkiye*	THE EXTENT OF THE REVISED BLOOM'S TAXONOMY IN THE EFL TEXTBOOK NEW ENGLISH FILE
F.Gül Koçsoy	*Firat University, Türkiye*	POSTMODERNIST NARRATION AND STEREOTYPING IN MARGARET ATWOOD'S "HAPPY ENDINGS"
Prof. Dr. S. Sunay Yıldırım Doğru **Esin Kulpar** **Hande Söyler**	*Institute of Education Sciences, Türkiye*	A REVIEW OF STUDIES ON THE SEXUAL EDUCATION OF INDIVIDUALS WITH VISUALLY DEFICIENCY BETWEEN 2000-2022
Assoc. Prof. Nazile Abdullazade	*Azerbaijan State Pedagogical University*	HAYDAR ALIYEV AND THE INTELLECTUAL MISSION
Gra. St. Abdullah AKGÜNEŞ	*United States, Islamic University of Minnesota, USA*	THE EFFECT OF ABU'L-HASAN HARAQANİ ON THE PROCESSES OF ANATOLIA'S ISLAMIZATION

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

11.02.2023 | SESSION-2 | HALL-1

Tripoli Local Time: 12:00–14:30

Ankara Local Time: 13:00–15:30

MODERATOR: Abdenbi BELGHITI

Authors	Affiliation	Presentation title
Witiyasti Imaningsih **Nuraeni Ekowati** **Salamiah** **Nuniek Ina Ratnaningtyas** **Loekas Soesanto**	*Lambung Mangkurat University, Indonesia* *Jenderal Soedirman University, Indonesia*	ENDOPHYTIC FUNGI FROM HIYUNG CHILI PLANT, ACID TOLERANCE
Mosbah Jemmali **Soumaya Louhichi** **Khalil Khmaissa** **Lotfi Bessais**	*University of Sfax, Tunisia* *University Paris Est Creteil, France* *Ar-rass, Qassim University, Saudi Arabia*	EFFECT OF Er SUBSTITUTION ON STRUCTURAL, MAGNETIC AND MAGNETOCALORIC PROPERTIES IN THE SOLID SOLUTION Er 2-x Nd x Fe 17 (0≤ x ≤1)
Abdenbi BELGHITI	*Mohammed First University, Morocco*	WHAT IS THE CAUSAL LINK BETWEEN BUDGETARY EXPENDITURE AND ECONOMIC GROWTH IN MOROCCO?
Haitham R. Ali **Alaa R. Sindi**	*King Abdulaziz university, KSA*	TRAVEL DEMAND MODEL FOR UNIVERSITIES
Kasybaev R. **Jumabekova G.** **Askarov A.**	*International Engineering and Technology University, Kazakhstan* *Almaty Technological University, Kazakhstan*	OVERVIEW AND CLASSIFICATION OF DRUM DRYERS
Junaid Khan **Yao Hua-Zhou** **Asma Tahir**	*China University of Geosciences, China* *China Geological Survey, China*	PETROGENESIS AND TECTONIC SETTING OF THE PAN-AFRICAN BASEMENT ROCKS, WEST ETHIOPIA
Irina-Ana DROBOT	*Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania*	THE ROLE OF TATTOOS
Dr. Elsadig Hussein Fadlallah Ali **Mr. Mohammed Jabir Kannanchery Kunnath** **Dr. Musadhique Kottaparamban**	*King Khalid University, Saudi Arabia*	REPRESENTATION, CONCEPTUALIZATION, POLITICAL CORRUPTION DEPICTED IN AFRICAN LITERATURE

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

11.02.2023 | SESSION-2 | HALL-2

Tripoli Local Time: 12:00–14:30

Ankara Local Time: 13:00–15:30

MODERATOR: Monica Garoiu, PhD

Authors	Affiliation	Presentation title
Adil AZİZOĞLU **Assoc. Prof. Dr. Burhan ULUYOL**	*Istanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye*	DETERMINANT ECONOMIC FACTORS IN INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN CHINA AND TURKEY AND THE ROLE OF ISLAMIK FINANCE IN TURKEY
Rashid Masoud Ali AL-MAZRUI **Burhan ULUYOL**	*Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey*	EXAMINATION OF AWARENESS, PERCEPTION AND SELECTION CRITERIA OF ISLAMIC BANKING AND FINANCE: EVIDENCE FROM TURKEY
Prof. As. Dr. Arben Tërstena **Prof. As. Dr. Gazmend Deda** **Prof. Asoc. Dr. Ismail Mehmeti**	*University of Applied Sciences in Ferizaj, Kosovo*	THE INFLUENCE OF THE SUPPLY CHAIN IN AGRIBUSINESS FOR THE DEVELOPMENT OF TRADE RELATIONS - FOCUS ON KOSOVO
PÉREZ GAMÓN CAROLINA MARGARITA	*National University of the Northeast, Argentina*	CITIZENSHIP METAMORPHOSIS AND EMERGING CONFIGURATIONS
Sady Mazzioni **Cristian Baú Dal Magro** **Maurício Leite** **Simone Leticia Raimundini Sanches**	*Community University of Chapeco Region, Brazil* *State University of Maringa, Brazil*	ESG PERFORMANCE OF COMPANIES LOCATED IN EMERGING ECONOMIES
Luca Esposito	*University of Eastern, Karelian Institute Finland, Joensuu*	BIOGAS FROM ANIMAL MANURE - A CASE STUDY
Fr. Baiju Thomas	*Ramakrishna Mission Vivekananda Educational and Research Institute, India*	PROMOTING THE USAGE OF SOCIAL MEDIA TRENDS IN TEACHING-LEARNING TO ENHANCE DAILY LEARNING ACTIVITIES FOR STUDENTS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN MODERN EDUCATIONAL SYSTEMS
Lindomar de Togni **Cristian Baú Dal Magro** **Sady Mazzioni** **Maurício Leite**	*Community University of Chapecó Region, Brazil*	INTEGRATED RISK MANAGEMENT IN SUSTAINABILITY IN SWINE FARMS
Monica Garoiu, PhD	*University of Tennessee-Chattanooga, USA*	EXILE AND THIRD SPACE IN LEÏLA SEBBAR AND NANCY HUSTON'S CORRESPONDENCE
Aishat A. Yusuf **A. O. Akanbi** **Sikirat, I. Mustapha** **A. A. Salman**	*University of Ilorin, Nigeria*	STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE AND PROBLEM-BASED LEARNING APPROACH IN SENIOR SECONDARY SCHOOL PHYSICS IN ILORIN
Maria Anna Formisano **Marilena Caivano** **Mariacristina Oliva** **Carmela Vicinanza**	*Ministry Of Education, Italy*	Narrative techniques: a potential tool to reduce work discomfort in educational organizations

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

11.02.2023 | SESSION-2 | HALL-3

Tripoli Local Time: 12:00–14:30

Ankara Local Time: 13:00–15:30

MODERATOR: Ivan Pavlović

Authors	Affiliation	Presentation title
Silviya P.Nikolova **Krassimira Zaykova** **Asena Serbezova**	*Medical University of Varna, Bulgaria*	ANTIBIOTIC PRESCRIBING PRACTICES AMONG GENERAL AND SPECIALIST PHYSICIANS IN BULGARIA
Hristo Zaykov **Krassimira Zaykova** **Velichka Andonova**	*Medical University of Varna, Bulgaria*	REVIEW ON MARINE ALGAE AND ITS APPLICATIONS IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY
Ivan Pavlović **Vlada Antić** **Dragana Petković** **Nikola Nedeljković** **Vladimir Terzin** **Dragana Terzin**	*Scientific Institute of Veterinary Medicine of Serbia, Serbia* *Veterinary Ambulance Djole and Prle, Serbia* *Veterinary Ambulance Pet Wellness Eva, Serbia* *Veterinary Ambulance Terzin Pet & Vet, Serbia*	INFECTION OF PET DOGS WITH DIROFILARIA REPENS IN BELGRADE
Milivoje Urošević **Radomir Mandić** **Darko Drobnjak** **Dejan Bugarski** **Milena Đorđević** **Nikola Cukić**	*Center for Preservation of Indigenous Breeds - CEPIB, Republic of Serbia* *Metropolitan University , Faculty of Applied Ecology "Futura", Republic of Serbia* *Scientific Veterinary Institute "Novi Sad", Republic of Serbia* *University of Belgrade, Republic of Serbia*	BASIC MORPHOLOGICAL PARAMETERS OF MILKING JENNIES UDDER
Milivoje Urošević **Danka Štasna** **Tsegmid Namsraijav** **Igor Zdraveski** **Yusuf Ograk** **Goran Stanišić** **Radomir Mandić** **Panče Dameski** **Darko Drobnjak**	*Center for Preservation of Indigenous Breeds - CEPIB, Republic of Serbia* *University of Agriculture in Nitra, Slovakia* *Mongolian University of Life Science, Mongolia* *St. Clement of Ohrid University of Bitola, North Macedonia* *Sivas Cumhuriyet University, Türkiye* *High-school for Agriculture, Šabac, Serbia* *Metropolitan University, Belgrade, Serbia*	THE LIFE EXPECTANCY OF INDIAN WILD DONKEY KHUR
Hamza Lagili **Askin Kiraz**	*Near East University, North Cyprus*	CLIMATE CHANGE, A GROWING THREAT TO AFRICA: A REVIEW PAPER
Rodolfo Reda **Renzo Guarnieri** **Alessio Zanza** **Marco Seracchiani** **Dario Di Nardo** **Luca Testarelli**	*Sapienza University of Rome, Italy*	PERI-IMPLANT MARGINAL BONE LOSS RPOGRESSION AND A MMP-8 CAN BE CONSIDERED AS INDICATORS OF THE SUBSEQUENT ONSET OF PERI-IMPLANTITIS. A 5-YEARS STUDY
Iing Nasihin **Imam Widhiono** **Eming Sudiana**	*Universitas Kuningan, Indonesia* *Universitas Jenderal Soedirman, Indonasia*	SPATIAL DISTRIBUTION Calliandra calothyrsus Meissn. IN NATIONAL PARK MANAGEMENT SECTION I KUNINGAN, GUNUNG CIREMAI NATIONAL PARK
Nina Herlina	*Universitas Jenderal Soedirman Purwokerto Central Java, Indonesia*	USE OF MEDICINAL PLANTS BY THE LOW MOUNTAIN FOREST COMMUNITY, KUNINGAN DISTRICT, WEST JAVA, INDONESIA

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

11.02.2023 | SESSION-2 | HALL-4

Tripoli Local Time: 12:00–14:30

Ankara Local Time: 13:00–15:30

MODERATOR: Aysun CAVUSOGLU

Authors	Affiliation	Presentation title
Ahmed Nouri ALSHERKASI **Dr. Tuğba GÜRKÖK TAN**	*Cankiri Karatekin University, Türkiye*	METAGENOMICS: TOOLS TO UNPACK TOTAL GENOMES OF MICROBES
Mizgin GÖKÇE SALIK **F.Demet AYKAL**	*Ağrı İbrahim Çeçen University, Türkiye* *Dicle University, Türkiye*	SUSTAINABLE HOUSING APPROACH IN DIFFERENT CULTURES: TRADITIONAL TURKISH HOUSE, TRADITIONAL JAPANESE HOUSE
Aysun CAVUSOGLU **Duygu TOK**	*Kocaeli University, Türkiye*	STUDIES ON CYCLAMEN SPP. PLANT DISEASES
Kübra YAZİCİ	*Yozgat Bozok University, Türkiye*	AGRICULTURAL LANDSCAPE ITMES; EXAMINATION OF LAVENDER ISLAND CASE
Remzi Başar	*Duzce University, Türkiye*	A RESEARCH ON THE CONTRIBUTIONS OF SOCIAL MEDIA PLATFORMS TO EDUCATION
Remzi Başar	*Duzce University, Türkiye*	A RESEARCH ON THE CONCEPT OF PLANNED OBSOLESCENCE AND THE AWARENESS LEVEL OF CONSUMERS ABOUT PLANNED OBSOLESCENCE
Hakan Bozdoğan	*Kırşehir Ahi Evran University, Türkiye*	Neuroptera Fauna of Berit Mountain(Neuroptera:Planipennia)
Albina Chingiz HASHİMOVA	*Azerbaijan State Academy Of Physical Education And Sport*	SOCIO-ECONOMIC NATURE OF TRANSPORT SYSTEM AND STAGES OF FORMATION OF MODERN TRANSPORT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN
Albina Chingiz HASHİMOVA	*Azerbaijan State Academy Of Physical Education And Sport*	ANALYSIS AND EVALUATION OF THE CURRENT SITUATION OF THE NON-OIL SECTOR OF THE REGIONS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

6th INTERNATIONAL AFRICAN CONFERENCE ON CURRENT STUDIES STUDIES IN CONTEMPORARY SCIENCES

-CONTENTS-

6th INTERNATIONAL AFRICAN CONFERENCE ON CURRENT STUDIES STUDIES IN CONTEMPORARY SCIENCES

-CONTENTS-

-CONTENTS-

6th INTERNATIONAL AFRICAN CONFERENCE ON CURRENT STUDIES STUDIES IN CONTEMPORARY SCIENCES

-CONTENTS-

-CONTENTS-

6th INTERNATIONAL AFRICAN CONFERENCE ON CURRENT STUDIES STUDIES IN CONTEMPORARY SCIENCES

-CONTENTS-

6th INTERNATIONAL AFRICAN CONFERENCE ON CURRENT STUDIES STUDIES IN CONTEMPORARY SCIENCES

-CONTENTS-

6th INTERNATIONAL AFRICAN CONFERENCE ON CURRENT STUDIES STUDIES IN CONTEMPORARY SCIENCES

-CONTENTS-

-CONTENTS-

HASAN VEZZAN'S (AFRICAN LEO) OBSERVATIONS IN NUMIDIA -16. CENTURY

Zehra GÖZÜTOK TAMDOĞAN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Tekirdağ/TÜRKİYE

Abstract

Travelogues are among the most important sources describing the cultural, social, economic, political and religious accumulations of geographies throughout history. The authors of these works enrich these sources by conveying what they witnessed, heard and read. The travelers describe the changes, interactions, zoning and corruption of the cities and people they describe in history. One of them is Vasfu İfrîkıye, which belongs to the jurist, diplomat, geographer, traveler Hasan Vezzan (d. 1550's), which describes various regions, cities and villages of Africa in detail in terms of geography, history and ethnography. This information given by Vezzan about the 16th century provides valuable information in various aspects for African history and especially for Maghrib and Ifrîkiye. This work, which has the characteristics of geography, travelogue, history and autobiography, will be the subject of this study. The Vezzan went to many places that Ibn Battuta had visited in Africa a century and a half later. The author, who is a diplomat and traveler with a different life story, lived two conflicting lives and two cultures among the intertwined stories of the world he lived in, as will be explained below. This name has lived through all of these in a time when there were the most conflicts and turmoil between two religions, two cultures, and two worlds. In the politics of the period he lived in, he was a mediator between the Sa'dis and Wattasids in North Africa, an ambassador sent to Bilad-i Sudan, a prisoner who was kidnapped by the pirates of the Mediterranean, a morisco who had been converted from his religion when his scientific and political background was noticed, and then an opportunity. As soon as he found it, he returned to his country and completed his life.

The work translated from French to Arabic by Muhammed Haccî and Muhammed el-Ahdar will be used in the study. Numidia region in the work, and Teşşît, İfran, Ekka, Der'a, Sicilmâse, Tîkûrârîn, Mizâb, Tugurt, Zâb, Biskire, Nefta, Kafsa, Fizân Sanhâce and Libya deserts which were among the important cities of the region in the 16th century. The social characteristics of the settlement, human attitudes, cultural life, the stories of the coexistence of different elements will be discussed with zoning activities.

Keywords: History-Geography, Islamic History, Africa, İfrīḳiya, Nomidia/Bilâdulcerid, Hasan Vezzân/Leon African

HURMA BAHÇELERİ, BÜYÜK SAHRÂ: HASAN VEZZÂN'IN 16. YÜZYILDA NUMİDYA'YI/ BİLÂDÜLCERÎD'İ VASFI

Özet

Seyahatnâmeler coğrafyaların tarih içerisinde sahip oldukları kültürel, içtimaî, iktisadî, siyasî, dinî birikimleri anlatan en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu eserleri yazanlar gerek şahit olduklarını gerekse duyduklarını ve okuduklarını aktararak bu kaynakları daha da zengin hale getirmektedirler. Seyyahlar anlattıkları şehirlerin, insanların tarih içerisinde geçirdikleri değişimleri, etkileşimleri, imar ve ifsatları vasfetmektedirler. Bunlardan birisi de fakih, diplomat, coğrafyacı, seyyah olan Hasan Vezzan (ö. 1550'ler)'a ait *Vasfu İfrîkıye* adlı eserdir. Afrika'nın çeşitli bölgelerini, şehir ve köylerini gerek coğrafya gerek tarih gerekse etnoğrafya açısından oldukça ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Vezzân'ın 16. yüzyıla ait verdiği bu bilgiler Afrika tarihi ve özellikle de Mağrib ve İfrîkıye için önemlidir. Coğrafya, seyahatname, tarih ve otobiyoğrafi özellikleri taşıyan bu eser bu çalışmanın konusu olacaktır. Vezzân, İbn Battûta'nın Afrika'da uğradığı birçok yere bir buçuk asır sonra gitmiştir. Farklı bir hayat hikâyesine sahip olan yazar aşağıda anlatılacağı üzere yaşadığı dünyanın iç içe geçmiş hikâyeleri arasında birbiriyle çelişen iki hayatı ve iki kültürü gözlemlemiş, önce Müslüman kimliğe sahip iken sonra başka bir kimlikte gözükmüştür. Bu isim tüm bunları iki dinin, iki kültürün, iki dünyanın arasında en çok çatışmaların ve kargaşaların olduğu bir dönemde yaşamıştır. Yaşadığı dönemin siyaseti içerisinde o Kuzey Afrika'da Sa'dîler ve Vattasîler arasında bir arabulucu, Bilâd-ı Sûdan'a gönderilen bir elçi, Akdeniz korsanlarınca kaçırılan esir, ilmî ve siyasî birikimi fark edilince dininden döndürülmüş, görünüşte Hıristiyan olan bir morisko ve sonrasında fırsat bulduğu anda ülkesine dönüp ömrünü Müslüman olarak tamamlayan bir seyyahtır .

Çalışmada eserin Muhammed Haccî ve Muhammed el-Ahdar tarafından Fransızca'dan Arapça'ya tercümesi kullanılacaktır. Eserde yer alan Numidya bölgesi ve 16. yüzyılda bölgenin önemli şehirleri arasında yer alan Teşşît, İfrân, Ekka, Der'a, Sicilmâse, Tîkûrârîn, Mizâb, Tugurt, Zâb, Biskire, Nefta, Kafsa, Fizân Sanhâce ve Libya çölleri başta olmak üzere birçok yerleşim yeri içtimaî özellikleri, insan tavırları, kültürel hayatları, farklı unsurların bir arada yaşama hikâyeleri, imar faaliyetleri ile ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih-Coğrafya, İslam Tarihi, Afrika, İfrîkıye, Numidya/Bilâdülcerîd, Hasan Vezzân/Afrikalı Leo

GİRİŞ

Berberî Zenâte kabilesinin Benî Zeyyât koluna mensup olan Hasan Vezzân 1483'te Endülüs'te doğmuş; şehrin reconquista hareketi sonucu İspanyollar'ın eline geçtiği 1492 tarihinde ailesi ile birlikte Fas'a göç etmiştir. Karaviyyîn Medresesi'nde Arap dili, tefsir, hadis, siyer, fıkıh, akaid, tasavvuf, hesap ve matematik ilimlerine dair dersler almıştır. İki yıl süre ile bir hastanede kâtiplik yapmıştır. (Hâlid, 2017; Tavîr, 2020)). Babasının vergi toplama, amcasının ise elçilik görevleri dolayısıyla onlarla birlikte çeşitli şehirlere, köylere gitmiştir. Buralarda birçok ilim meclislerine katılmış bu meclislerde ulemâ, fukahâ ve kadılarla tanışmıştır. İlmî ortamlarda tanınmaya başlayan Vezzân, Vattâsî Sultanı Muhammed el-Vattâsî el-Burtukalî'nin dikkatini çekmiş ve onun tarafından devlet yönetiminde önemli mevkilere getirilmiştir. Daha çok elçilik görevleri verilen Vezzân bu

sebeple birçok bölgeye seyahat gerçekleştirmiştir. Bu seyahatlerinden birinde Mağrib'e dönerken İspanyol korsan Don Pedro de Cabrera y Bobadilla tarafından Cerbe Adası civarında 1520 yılında esir edilmiş ve Roma'daki Papa X. Leon'a teslim edilmiş ve zindana atılmıştır. Özellikle felsefe ve tıp alanında ve Arap dili konusunda bilgisi çevresi tarafından farkedilince bir yıl sonra esaretten çıkarılmış; Papa X. Leo tarafından hediyeler takdim edilmiştir. Bütün müslümanların Hıristiyan olmasına dair hedefleri olan Papa tarafından zorla Hıristiyanlığı kabul eden Vezzân'a Papa kendi ismi olan Johannis Leo de Medicis adını vermiştir. On yıla yakın kaldığı İtalya'da İbranice ve Latince'yi öğrenen Vezzân Roma, Napoli kiliselerinde ve İtalya'nın kuzeyinde bulunan Bologna Okulu'nda Arapça dersleri vermiştir. Ayt Hamîd Haddûş, onun oradaki hayatının zühd içerisinde kitap te'lifi ile geçtiğini ifade etmektedir. (Vezzân, 1983; Davis, 2013; Habbûş, 2019; el-Hâcî, 2020). Roma şehrinde Alman ve İspanyol askerleri tarafından 1527 yılında yaşanan saldırılar sonrası Tunus'a döndüğü, tekrar İslâm dinine girerek 1550 veya 1554 yılında burada vefat ettiği düşünülmektedir. (Davis, 2013; Habbûş, 2019)

Hasan Vezzân bu çalışmanın konusu olan *Vasfu İfrîkıye* adlı eserini önce Arapça olarak yazmış daha sonra *Della Desctrittione dell'Africa et dele Cose Notabili Che Quivi Sono* adıyla İtalyanca'ya tercüme etmiş ve 1526 yılında Roma'da tamamlamıştır. Eser, 1550 yılında Venedik'te yayımlanmış; 1556 yılında Fransızca'ya; 1600 yılında İngilizce'ye; 1940 yılında İspanyolca'ya; 1983 yılında ise Fransızca tercümesi üzerinden Arapça'ya çevrilmiştir. (Bilge, 1997; Süleymanî, 2020).

Vezzân bu eserinde daha çok kendi gözlemlerine, yaşadıklarına, duyduklarına yer vermiştir. Ayrıca Mes'ûdî, Bekrî, İdrisî, İbn Haldûn, İbn Hallikân, İbn Fazlullah el-Ömerî ve Tite-Live, Pline, Batlamyus gibi tarihçi ve coğrafyacılardan da alıntılar yapmıştır. Dokuz bölüme ayırdığı kitabında ilk önce bu coğrafyanın halklarını, Afrika kelimesinin anlamını, arapların Afriya'ya girişlerini anlatmış daha sonra Afrika coğrafyasında Merakeş, Fas, Tilimsan, Becâye-Tunus, Numidya, Sûdan, Mısır bölgelerini incelemiş ve son bölümünde de Afrika'daki nehirleri, hayvanları ve bitkileri vasfetmiştir.

Anlattığı bölgelerle ilgili olarak sosyal, kültürel, iktisadî, siyasî açıdan gözlemlerini, okuduklarını, duyduklarını ifade etmektedir. Bölge ile ilgili acâip durumları, kendi yargılarını, İtalya ile benzerlik yahut farklılıklarını da ilave etmektedir. Şehrin tarihi, coğrafyası, bitki ve hayvan varlığı, mimarî özellikleri, bölge halkının etnik yapısı, komşu kabilelerle ilişkileri, maişetleri, yeme-içme-giyim tarzları Vezzân'ın üzerinde durduğu konular arasında yer almaktadır. (Vezzân, 1983).

Hasan Vezzân'ın *Vasfu İfrîkıye* adlı eserinin Merâkeş bölgesi ile ilgili daha önce yaptığımız çalışmada şehirlerin sosyo-kültürel özellikleri çeşitli başlıklarla verilmişti. Bu çalışmada ise Numidya/Bilâdülcerîd bölgesinin şehirlerinin sosyo-kültürel özellikleri şehir başlıkları altında anlatılacaktır. Vezzân, bu şehirleri tanıtırken şehri oluşturan kasrlardan, köylerden ve medşerlerden bahsetmektedir. Buradaki kasrdan kastın kelimenin sözlük anlamına bakılarak mâlikâne, çiftlik, yahut mahalle olduğu düşünülmüştür. Medşer ise kenar mahalle, varoş olarak ifade edilmiştir.

İFRÎKIYE-NUMİDYA-BİLÂDÜLCERÎD

Hasan Vezzân, Afrikalı ulemâ ve birçok coğrafyacının görüşüne dayanarak İfrîkıye'nin sınırlarının doğuda Nil Nehri'ni besleyen kollarından başlayarak, Nil'in kuzeyde Akdeniz ağzına uzandığını ifade etmektedir. Kuzeyde Nil Nehri'nin ağzından batıda Herkül sütunlarına, batıda bu boğazdan Nûn'a kadar -ki burası Okyanus sahilindeki Libya'nın son kısmıdır- uzandığını belirtmektedir. Güneyde Büyük Sahrâ çölünü içine alacak şekilde okyanus boyunca uzanır. Vezzân, âlimlerin İfrîkıye'yi Berber beldeleri, Numidya, Libya ve Sudan toprakları şeklinde 4 bölüme ayırdıklarını ifade etmektedir.

Konumuz olan Numidya'nın Latinler tarafından böyle isimlendirildiğini, Araplar'ın bu bölge için hurma yetiştirilmesi sebebiyle Bilâdülcerid ismini kullandıklarını açıklamaktadır. (Vezzân, 1983, I:27-28) Çünkü "cerîd" kelimesi yapraksız hurma dalı, otsuz, ıssız, çorak arazi anlamlarına gelmektedir (Mutçalı, 1995) ki bu bölgenin özelliklerine uygun düşmektedir. İfrîkıye, Ortaçağ'da Araplar'ın Mağrib'in doğusuna yani bugün o bölgede yer alan Tunus ve civarına verdikleri isimdir. Bölgede Kartacalılar yani Fenikeliler (M.Ö. 846-146), Romalılar (M.Ö. 146-m.s. 439), Vandallar (439-535), Bizanslılar (535-647) ve daha sonrasında Müslümanlar hakim olmuşlardır. (Özkuyumcu, 2000, 21: 515-516).

M.Ö. XII. Yüzyılda Libya sahillerine gelen Fenikeliler, ilerleyen zamanlarda Trablus bölgesini kurmuşlardır. Daha sonra bölgeye Yunanlılar gelmişlerdir. Numidya Kralı Massinissa, II. Kartaca Savaşı sonrasında Trablus bölgesine hakim olmuştur. Sonra Romalılar gelerek M.Ö. 46 yılında Numidya'yı topraklarına katmışlardır. Fizan ve Gadâmis de Roma topraklarına katılmıştır. İsyan eden Berberîler dolayısıyla bölge Vandallar'ın işgaline uğramıştır. Fakat bir süre sonra güç kaybeden Libya bölgesi Bizanslılar'ın hâkimiyetine girmiştir. Bizanslılar Berberîler'den yıllık bir miktar vergi ödeme ve gerektiğinde askerî destek sağlama dışında herhangi bir şeye zorlamayıp serbest bırakmışlardır. Hz. Ömer döneminde bölgenin müslümanlar tarafından fethi başlamıştır. Mûsâ b. Nusayr döneminde Kuzey Afrika'daki fetihler tamamlanınca Tunus ve Trablus'la birlikte İfrîkıye; Cezayir el-Mağribü'l-evsat, Fas ise el-Mağribü'l-aksâ olarak üç bölgeye ayrılarak âmillerle yönetilmeye başlanmıştır. Bütün bu dönemler boyunca bu topraklar sahille iç kesimler arasındaki ticaretin geçiş noktaları olmuştur. Fakat Roma ve Bizans döneminde kendilerine tanınan serbestlik ve imtiyazlar Araplar tarafından biraz azaltılınca burada yaşayan Berberîler, Haricîlerle birlik olmaya ve isyanlara başlamışlardır. (Kavas, 2003, 27: 174- 179).

Numidya Eski Yunanca Noma/s-dis kelimesinden türetilmiştir. Kelime bedevi, göçebe, Nomidia'lı anlamlarına gelmektedir. (Latince-Türkçe Sözlük, Erişim 22 Şubat 2023) Muhammed Haccî vdğ. Latinlerin Numidyalılar'dan kastının Tunus'un kuzeyi ve kuzeydoğusunda bugünkü Kosantîne/Kostantîne civarında yaşayan halk olduğunu iddia etmektedir. (Vezzân, 1983, I: 57. sayfada 64 nolu muhakkik dipnotu)

Vezzân'a göre Numidya bölgesi doğuda Libya vahalarından başlar ki burası Mısır şehirlerine yaklaşık olarak yüz mil uzaklıktadır. Batıda ise okyanus sahiline kadar uzanır. Kuzeyde Atlas dağlarının güney eteklerine, güneyde ise Sahra Çölü kumullarına kadar uzanır. (Vezzân, 1983, I: 29) Vezzân, Numidya bölgesinin tarihçiler ve coğrafyacılar tarafından en az ehemmiyet verilen yerler olduğunu ifade etmektedir. Buna sebep olarak da bölgedeki yerleşim yerlerinde nüfus yoğunluğunun azlığını ve bölgenin önemli şehirlere olan uzaklığını görmektedir. (Vezzân, 1983, I: 31)

Vezzân, Numidya bölgesinde yaşayanları berberî Zenâte, Venzîge, Târike, Lemta kabileleri ve Berdâve (Muhakkik, Berdâve kabilesinin zenci olduğunu ifade etmektedir.) kabilesi olarak nitelemektedir. (Vezzân, 1983, 1: 32). Kabileler halinde göçebe hayatı yaşayan yerli halka Lîbî/Libyalı denilmekte iken onlar kendilerini "Emâzîğ" yani "hür insanlar" olarak tanıtmakta idiler. Bu halk daha sonra "Berberî" olarak adlandırılacaktır. (Saîdûnî, 1993, 7: 485-486).

Lemta, Cüdâle, Cezûle, Lemtûne, Messûfe kabileleri Berberîler'in büyük kollarından olan ve çoğunluğu göçebe olarak yaşayan Sanhâce'ye bağlıdır. Sanhâce kabilesi Zenâte boyu ile sürekli kavga halinde olmuştur. Lemtûne kabilesi erkekleri yüzlerine lisâm yani peçe örttükleri için "mülessimûn" diye isimlendirilmişlerdir. Batı Sahrâ'dan Sudan içlerine önemli ticaret yollarının kontrollerini ellerinde tutan bu kabilelerden Cezûle, Sûs vadisiyle Der'a arasında, Lemta, Nûn vadisiyle Sûs arasında, Tevârikler ise Der'a vadisiyle es-Sâkiyetü'l-Hamrâ arasında yaşamakta idiler. Lemtûne'nin İslâm'la tanışması ilk İslam fetihleriyle Batı Sahrâ'ya ulaşan Abdurrahman b. Habîb'in gayretleri, Mağrib-i Aksa'da kurulan İdrisiler'in katkısı ile olmuştur. Sanhâce'ye bağlı

Lemtûne ve diğer kabilelerin İslâm'la tanışmasında en büyük etkiye ise Sanhâce kabilesine mensup Malikî fakihi Abdullah b. Yâsin el-Cüzûlî'nin bölgeye gelmesi etkili olmuştur. O burada İslâm'ın aslına uygun yaşanmadığını, hatta halkın eski inançları olan putperestlik inanç ve ibadetlerini yaptıklarını görünce kurduğu ribatta Lemtûneli öğrenci yetiştirerek bölgeye göndermeye başlamıştır. Murabıtlar Devleti'nin temelleri de bu ribatlar sayesinde başlamıştır. (Özdemir, 2009, 36: 105-106).

Berberî kabileler arasında yer alan ve Târike/Tevârik/Targa/Târcâ/Touareg diye isimlendirilen topluluk Büyük Sahrâ'nın güneyinde Fizan ile Tinbüktü şehirleri arasında yaşamakta idiler. Tevârikler'in idari açıdan zor çöl şartlarında yaşamaları sebebiyle herhangi bir yönetime tam manasıyla itaat etmeleri söz konusu olmamıştır. Önemli ticaret yolları üzerinde oldukları için kervanların kendileriyle anlaşma yapmadan Sahrâ'yı geçmeleri mümkün değildi. (Kavas, 2011, 40: 581-582). Bu ve diğer Berberî kabilelerin bu tür özellikleri Vezzân'ın bölgeyi anlatısında bariz olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vezzân, Numidyalılar'ın Berberice ve Arapça konuştuklarını ifade etmektedir. Vezzân'ın üzerinde durduğu ve şehirleri anlatırken de ifade ettiği önemli bir husus çoğunluğu berberî olan bölge halkının kendi kurallarına göre yaşamış olduklarıdır. Bu kuralların da kendi içlerinden olan emire boyun eğmek olduğunu belirtmektedir.

Şehirleri tarif ederken iyi bir gözlemci olduğu anlattıklarından anlaşılan Vezzân halkın hayat tarzlarının en ince ayrıntılarına kadar nüfuz etmektedir. Numidya halkının kaba yünden yapılmış aba şeklinde kıyafetler giydiklerini, başlarına siyah takke taktıklarını ifade etmektedir. Halkın ileri gelenlerinin ise Sudan tüccarından aldıkları mavi renkli pamuklu uzun gömlek giyerek normal halktan ayrıldıklarını belirtmektedir. Bölgenin eşrafı, gözleri dışında yüzlerini örten siyah peçeler örterler ve yemek dışında kesinlikle bu peçeleri açmazlar. Bölge halkı yalnızca özel semerler taktıkları develere binmektedirler. Deve yününden yapılmış çadırlarda yaşamakta, hurma dallarıyla, lifleriyle doldurulmuş yataklarda yatmaktadırlar. O, halkın genel olarak ekmek dışında pişirdikleri fazla bir yiyecek olmadığını ve deve sütüyle beslendiklerini belirtmektedir. Sabahları kaynatılmış sütten büyük kaplarla içtiklerini, akşamları ise yağ katılmış sütte pişirilmiş kuru et ile beslendiklerini anlatmaktadır. Et pişince herkes kendi payına düşeni eliyle yemekte, etin suyunu ise ellerini kaşık gibi kullanarak içmektedirler. Yemek sonunda da bir fincan süt içmektedirler. Bu halkın özellikle bahar aylarında suya bile ihtiyaç hissetmediklerini süt ile su ihtiyaçlarını giderdiklerini vurgulamaktadır.

Vezzân bu eserinde Afrika ortaçağ kadınına ait bilgiler de vermektedir. Bu bilgiler bu kadınların fiziki özellikleri yanısıra, eşleriyle birlikte çalışmaları, kendi işlerinde üretim yapmaları, eğitimle ilgilenmeleri hakkında olmaktadır. Numidya bölgesinin kadınlarının genel olarak şişman olduklarını, ciltlerinin çok beyaz olmadığını belirtmektedir. Konuşmalarının zarif olduğunu belirten Vezzan, onların erkeklerle yakın ilişkiler kurmalarının çeşitli kavgalara sebep olduğuna dikkat çekmektedir.

Vezzan bölge halkından bahsederken onların arapların şiirlerinde savaşlarından, avlarından, cömertliklerinden bahsedildiğini belirtmektedir. Ayrıca onların yaşam sürelerine de dikkat çeken Vezzan, genel olarak İfrîkıye halkının altmış beş-yetmiş yıl yaşamasına rağmen Numidyalılar'ın daha uzun yaşadıklarını belirtmektedir. Fakat onların da dişlerini ve görme yetilerini erken kaybettiklerini vurgulamaktadır. Dişlerinin erkenden dökülmesine halkın devamlı hurma yemesini sebep olarak görürken, görme yetilerinin kaybolmasına ise doğudan esen rüzgarın taşığıdı kum ve tozun sebep olduğunu belirtmektedir. Halkın hastalıkları arasında baş ağrısı, diş hastalıkları, kalp ve mide hastalıkları, ishal, bazı eşrafın içki içip tavuk eti yemeleri dolayısıyla yakalandıklarını düşündüğü nikris/gut hastalığı yer almaktadır.

Vezzân, bölge halkının okur-yazarlık oranının oldukça düşük olduğunu ifade etmektedir. Onun bu konuda vurguladığı diğer bir husus ise diğer birçok Berberî halkın yaşam tarzlarını, düşünce dünyalarını İslâm'a girdikten sonra değiştirmelerine karşın Numidya halkının böyle olmadığıdır. Onların İslam düşüncesine uygun tavır sergilemediklerini, cahil olduklarını, ihtiyaçları olan şeyi her çeşit zorbalıkla elde ettiklerini ifade etmektedir. (Vezzân, 1983, I: 32, 40, 57, 58, 62, 83, 89) Vezzân bölgenin şehir ve köylerini anlatırken a'rabdan da sıklıkla bahsetmektedir. Şöyle ki bölge halkı a'rab diye ifade edilen bu insanlara vergi ve haraç ödemektedirler. A'rab ise çölde konar göçer olarak yaşayan Araplar, bedevîler için kullanılan ifadedir. (Karmış, 1991, 3: 242).
Vezzân, Numidya bölgesinin batı kısmında şu şehirleri incelemiştir: Teşşît, Vedân, İfrân, Ekka, Der'a, Sicilmâse, el-Hank/el-Hânik, İmdağra, Erteb, Kasrü's-Sevîhle, Ümmü'l-Ahdec, Ümmü'l-A'fen, Tebelbelt, Tüdğa, Ferkle, Benî Kûmî, Kasr İmzalek ve Bû İnân, el-Aksayyer, Benî Basrî, Vekde, Fekîk, Tîkûrârîn, Mizâb, Tugurt, Vercelân/Vargla. Zâb kısmında şu şehirleri incelemiştir: Biskire, el-Burc, Nefta, Tulka, Dussen. Bilâdü'l-Cerîd kısmında ise şu şehirleri incelemiştir: Tûzer, Kafsa, Nefzâve, el-Hâme, Kabis. Bu bölgede doğu kısmında Tâverga, İzlitan, Gadâmis, Meslâte, Misrate, Targa, Fizân, Libya Çölü, Sanhâce Çölü, Venzîge, Târike, Lemta, Berdâve halklarının oturduğu çöller, Sirte ve Vahalar.

VASFU İFRÎKIYE'DEKİ NUMİDYA'NIN BAZI ŞEHİRLERİ

Bu çalışmada Vezzân'ın Numidya bölgesi içerisinde anlattığı şehirlerden bazıları *Vasfu İfrîkıye* eseri özelinde tanıtılıcaktır.

Teşşît:

Libya çölünün sınırında Numidyalılar tarafından kurulmuş küçük bir şehirdir. Tuğladan yapılmış sağlam bir suru vardır. Çöl kumullarıyla çevrili olsa da şehrin yakınında hurma yetiştirmek için uygun bir alan vardır. Yetiştirilen diğer ürünler ise arpa ve darıdır. Halk bunlarla beslenir. Halk mücavir a'raba yüksek miktarda vergi/haraç/ayak bastı parası ödemektedir. (Vezzân, 1983, II: 115). Bölge halkı Sûdan beldelerine ve Cezûle'ye satış yapmak için yolculuklar yapmaktadırlar. Vezzân bölge halkının görüntülerinin insanların en çirkini olabileceğini belirtmektedir. Kadınlar erkeklerden daha beyaz ve daha şişmandırlar. Kültür ve medeniyet sahibi değildirler. Ancak kadınları ilim elde etmekte ve medreselerde kız ve erkek çocuklara eğitmenlik yapmaktadırlar. Kadınların bir kısmı eğitim öğretimle meşgul iken bir kısmı yün eğirmektedir. Erkek çocuklar on iki yaşına geldiklerinde babalarına işlerinde yardım etmeye başlarlar. Bu işler arasında kuyulardan su çıkarmak, toprağı kazıp işlemek ilk sıralarda yer almaktadır. Halkın en önemli özelliği fakir olmalarıdır. Hayvancılık azdır ve sadece çöl koyunu yetiştirilmektedir. Toprağı sürmek için ise at/beygir ve deveden faydalanmaktadırlar. Bu gelenek hemen bütün Numidya'da yaygındır. (Vezzân, 1983, II: 115-116; muhakkik dipnotu 1: Vezzân'ın kasdettiği bu şehrin Moritanya'da olduğunu ifade etmektedir.)

Vedân:

Libya bitişiğinde Numidya çölünde küçük bir köydür. Halkı oldukça fakirdir. Biraz hurma dışında ekin yoktur. Balıkçılık yapanlar vardır. Devekuşu gibi vahşi hayvanlar avlarlar. Bu hayvanların etleri dışında yiyecek etleri yoktur. Keçileri olanlar da onları sütü için saklarlar. Halk kıyafet olarak da yoksundur ve neredeyse çıplak yaşamaktadırlar. Komşularıyla yaşadıkları düşmanlıklar dolayısıyla köylerinden ayrılmaya cesaretleri yoktur. Bölge halkının cilt renkleri daha açıktır. (Vezzân, 1983, II: 116)

İfrân:
Vezzân bu yerin Numidyalılar'ın inşa ettirdiği ve birbirlerine yaklaşık 3 mil uzaklıkta bulunan dört kasırdan (saray/mâlikâne/çiftlik/mahalle) oluştuğunu ifade etmektedir. (muhakkik, bu yerin Sus'da yer alan el-Atlasü's-Sağîr olduğunu ifade etmektedir. 4 nolu dipnot) Şehrin yakınlarında kışın akıp yazın kuruyan küçük bir su vardır. Bu kasırların arası hurma bahçeleri ile kaplıdır. Buranın halkı diğer yerlere nazaran daha zengindirler. Çünkü onlar Garksime Limanı'nda Portekizlilerle ticaret yapmaktadırlar. Onlardan aldıkları kıyafetleri ve kumaşları Bilâdüssûdan'a ve Timbüktü'ye taşımaktadırlar. Bu şehirde daha çok bakır eşyalar yapan bakır ustaları oturmaktadırlar. Onların yaptıkları bu bakır eşyaları daha çok zencilerin yaşadıkları şehir halkları tercih etmektedir. Bu bakırcılar bakırı İfran yakınlarındaki Atlas Dağı eteklerinden çıkarmaktadırlar.
Bu kasırların birinde haftada bir pazar kurulmaktadır. Bu pazarlarda hububât her zaman az bulunmaktadır. Vezzân yore halkının fizikî olarak güzel oldukları gibi giydikleri kıyafetlerin de dikkat çekici şekilde hoş olduğunu ifade etmektedir.

Şehirde borçlar ve miras hukuku meselelerinde karar verecek kadı ve imamları vardır. Fakat suçlular bu topraklardan uzaklaştırılmak dışında herhangi bir cezaya çarptırılmazlar. (Vezzân, 1983, II: 117)

Ekka:
Libya sınırında Numidya çöllerine yakın 3 küçük kasrdan oluşmaktadır. Vezzan şehrin yapılarının oldukça iyi bir mimariye sahip olduğunu belirtmektedir. Fakat halkı iç karışıklıklar sebebiyle buradan göç etmiştir. Şehir daha sonraları buraya gelen salih bir kişinin –ki Vezzân bu iyi kişinin Muhammed b. Mübarek el-Ekavî olduğunu ifade etmektedir- girişimiyle yeniden imar edilmiş ve bu kavgalar bitirilmiştir. Halkı arasındaki düşmanlıklar bitince bu kişi şehrin emiri olmuştur. Bölge halkının fazla fakir olmadığını belirten Vezzân, halkın hurma toplama dışında herhangi bir meşguliyetlerinin olmadığını belirtmektedir. (Vezzân, 1983, I: 145; II: 117- 118)

Der'a:
Atlas'tan başlayıp güneyde yaklaşık 250 mil mesafede Libya çölü boyunca uzanan bölgedir. Ve oldukça zor bir bölgedir. Halkı kışın oldukça çok suyu olan ve sanki bir denizi andıran ve yazın oldukça sığlaşan nehir kıyısında yaşamaktadır. Taşkınların yaşandığı dönemde nehrin suyu bölgenin tamamına yetmektedir. Vezzân'ın belirttiğine göre Nisan ayının ilk günlerinde taşkın olmazsa verim bozulmakta, eğer taşkın yaşanırsa hem verim artmakta hem de ürün kaliteli olmaktadır. Nehrin kıyıları büyük köylerden ve kasırlardan oluşmaktadır. Buradaki binalar, kesilmemiş taşlar ve çamurdan yapılmış, çatılarına hurma dalları ve odunlar yerleştirilmiştir. Nehrin kıyılarında 5-6 millik mesafede sayısız hurma bahçeleri vardır ve buralarda çok kaliteli hurmalar yetiştirilmektedir. Vezzan bu hurmaların depoların birinci katında saklandıklarında 7 yıl boyunca bozulmadan kaldığını belirtmektedir. Cinsine ve rengine göre değeri değişmektedir hurmaların. Hurmaların kadın ve erkek diye ayrıldıklarını anlatan Vezzân, kadın olanın hurma üretirken erkek olanın çiçek demetleri dışında birşey üretmediğini eklemektedir.
Şehrin halkından bahsederken o, halkın genel olarak hurma yiyip, arpa çorbası içerek beslendiklerini belirtmektedir. Ekmeği ise bayramlar ve merasim yemekleri dışında yemezler. Buradaki kasırlarda medeni yaşamayı tercih eden zanaatkârlar dışında kimse oturmaz. Yahudi dükkânları da mevcuttur. Şehrin yapıları arasında mescitler de yer almaktadır.

Bölgenin köylerinin en önemlisi Benî Sabîh'dir. Çevresi surla çevrili ve başlarında yönetici bulunan iki kısma ayrılmıştır. Bu iki kısım birbiriyle sürekli kavga ve çatışma içerisindedir. Tartışma da daha çok suyun az aktığı dönemlerde ekinlerin sulanması hususunda yaşanmaktadır. Herbir grup

diğerine karşı A'rablarla işbirliği yapmakta ve onlara büyük haraçlar ödemektedirler. Onların yardımına karşılık herbir atlı için günlük yarım miskal ödeme yapmaktadırlar. Bu bölge halkı yakın zamandan beri ateşli silah çeşitleri kullanmaktadırlar.

Vezzân, köyün halkının oldukça misafirperver olduğunu hatta köye gelen tüccarın bir yıl yahut daha fazla misafir edilebildiğini belirtmektedir. Ayrıca bu misafirlerden kendi isteğiyle vermesi dışında herhangi birşey alınmıyormuş.

Vezzân bu bölge halkının okçulukta çok iyi olduklarını belirtmektedir. Ona göre bu kişiler iğnenin başını vuracak kadar iyi okçudurlar. Bölgede çok miktarda nîle/indigo ağacı yetişmektedir. Kemiğe benzeyen bu bitki boyamada kullanılmaktadır. Halk bu bitkiyi Fas ve Tilimsan çarşılarında diğer mallarla değiştirerek ticaretini yapmaktadırlar. Buğdayın fiyatı oldukça yüksektir ve Fas ve diğer komşu yerlerden hurma karşılığı alınmaktadır. Bölgede at ve keçi de az bulunmaktadır. Halk bu atları arpa ve haşhaş yerine hurma ile beslemektedirler. Öğütülmüş hurma çekirdeği ile besledikleri keçiler ise bu sayede daha fazla kilo almakta ve daha çok süt vermektedirler. Vezzan, halkın keçi ve deve eti ile beslendiklerini ayırca yetiştirdikleri devekuşu etinden de faydalandıklarını belirtmektedir. O, devekuşu etinin tavuk etine benzediğini fakat kokusunun hoş olmadığını ifade etmektedir.

Şehrin insanlarını vasfederken Vezzan, kadınların kilolu, güzel ve latif olduklarını fakat birçoğunun gayri ahlâkî işler yaptıklarını belirtmektedir. Bu bölgenin halkı siyahi kölelere sahipler. Onlardan çocuk sahibi olmakta ve onları ve evlatlarını hizmetlerinde kullanmaktadırlar. Halkın bir kısmı siyahi bir kısmı melez çok az bir kısmı ise beyazdır. (Vezzân, 1983, II: 118- 120)

Sicilmâse:

Fas'ın güneydoğusunda Zîz Vâdisi kıyısında kurulmuş olan Sicilmâse, doğu İslam dünyasını Bilâdüssudan'a bağlayan ticaret yolunun Sahrâ'ya açılan kilit noktasında yer almaktadır. Musa b. Nusayr tarafından 702 yılında fethedildiği rivayet edilse de şehrin temellerinin Hâricî Sufrî mezhebine mensup Berberî Midrârîler'in reisi Ebü'l-Kâsım b. Semkû tarafından 757 yılında atıldığı daha kabul gören bir rivayettir. (Ceran, 2009, 37: 136-138).

Vezzân ise bu şehrin Moritanya'dan giden Romalı bir komutan tarafından kurulduğunu söyleyenlerin olduğunu belirtmektedir. Bu rivayette bu komutanın Numidya'yı işgal ederek Mâsse'ye kadar ilerlediği ve bu şehrin batısına Sicillum Mîsî adlı Sicilmase'yi kurduğu ifade edilmektedir. Diğer bir rivayette ise şehrin Büyük İskender tarafından yaralı askerlerinin tedavisi için inşa edildiği belirtilmektedir. (Vezzân, 1983, II: 127- 128)

Sicilmâse bölgesi Garsilvân şehrine yakın bir boğazdan başlar ve Libya Çölü sınırına yaklaşık 120 mil mesafede uzanır. Burada çeşitli Berberî kabileleri oturmaktadır. Zenâtiyye, Sanhâciyye, Hevâriyye bunlar arasında yer almaktadır. Eski çağlarda müstakil yöneticileri var iken daha sonra Berberî Lemtûne reisi Yusuf yönetimi devralmıştır. Ondan sonra Muvahhidler'in yönetimine girmiş; Muvahhidler'in yıkılmasının ardından bölgede Meriniler hâkim olmuşlardır. Merînîler bu bölgenin idarecilerini yerel halk içerisinden seçmeye özen göstermişlerdir. Fas Merînî Sultanı Ahmed'in vefatına kadar devam eden bu yönetim sonrası bölge halkı valiyi öldürmüş, şehrin surlarını yıkmışlardır. Daha sonra insanlar burada büyük kasırlar inşa etmişlerdir ki bunların bazıları hür, bazıları a'raba boyun eğmiş durumdadırlar. (Vezzân, 1983, II: 120- 121).

Kuzeyden güneye 20 mil mesafede Zîr Vâdisi boyunca uzanan Sicilmâse bölgesinde medşerlere/ kenar mahalleler/varoşlara ilaveten yaklaşık büyüklü küçüklü üçyüz kasr mevcuttur. En önemli üç tanesi şunlardır: Birincisi yaklaşık bin hâneli Tenicyût'tur. Sicilmase'ye yakın olan bu yerde bazı

zanaatkârlar mevvuttur. İkincisi Tebü'sâmet'dir ki Tenicyût'a güneyde 8 mil mesafededir. Vezzân bu kasrın diğerlerine nazaran daha büyük ve daha medenî olduğunu belirtmektedir. Burada yabancı tüccarlar ve özellikle yahudi tüccar da mevcuttur. Bölgedeki kasırlarda gümüş ve altın sikke basılmaktadır. Bu kasrın en önemli özelliği ise halkının çok çeşitli şehir ve gruplardan oluşması idi. Üçüncü kasr ise Me'mûn'dur. Halkı çok olan bu yerde büyük bir kale vardır. Halkı müslümanlardan ve yahudilerden oluşmaktadır. Her kasrın kendine özel bir emiri mevcuttur. Fakat bu kasrlar arasında zaman zaman kavgalar yaşanmakta idi. Her fırkanın reisi beldelere girişte ayak bastı parası almaktadır. Vezzân bunu yahudilerden alınan cizyeye benzetmektedir.

Fakat her şeye rağmen Vezzân Sicilmâse'nin güzel ve medenî bir şehir olduğunu belirtmektedir. Halkı Bilâdüssûdan'la ticaret yaptığı için zengindir. Bölgede mimari açıdan güzel mescidler; ayrıca suyu nehirden getirilen birçok da medrese vardır. Zîz Vâdisi'nden suyu alan nauralar kanallarla şehre taşımaktadırlar. Hurması boldur ve halk bu hurmaları toplayarak geçinir.Bölgede yedi ay kaldığını ifade eden Vezzân, bölgenin havasının da oldukça iyi olduğunu fakat kışın meydana gelen rutûbet dolayısıyla halkın sık sık nezle olduğunun altını çizmektedir. (Vezzân, 1983, II: 128) Vezzân bu kasrlarda çok fazla akrep olduğunu, pirenin ise hiç olmadığını belirtmektedir. Bölgede yaz mevsiminde sıcaklık çok artmaktadır. Vezzan bu topraklarda toz çok olduğu için insanların gözlerinin iltihaplandığını düşünmektedir. Yazın nehirlerin çoğu kuruduğu için su azalmaktadır. Halkın o günlerde elleriyle kazdıkları kuyulardan çıkarılan tuzlu su dışında su bulamadıkları belirtilmektedir. (Vezzân, 1983, II: 125- 127).

el-Hank/el-Hânik:
Zîz Vâdisi üzerinde, Atlas dağlarına komşu birkaç kasr, birkaç medşer ve küçük hurma bahçelerinden oluşmaktadır. Ziraate uygun arazisi yetersizdir. Tarıma elverişli arazisi ise dağın eteğinde yer alan nehir boyuncadır. Vezzân bu arazinin bir taş atımı mesafeyi geçmediğini belirtmektedir. Burada az miktarda arpa yetiştirilmektedir. Üretilen hububâtı kendileri için yeterli olan halkın kışın geniş mağaralarda besledikleri keçileri vardır. Bölge ahalisinin bir kısmı a'raba ve Gar-ı Silvân şehrihin halkına boyun eğmiş bir kısmı ise hür yaşamaktadır. Hür olanlar Fas ile Sicilmâse arasındaki yolda ticaret yapmaktadırlar. el-Hank'de başlıca üç kasr vardır: Za'bel, el-Hank'in girişinde yer alır. Vezzân bu kasrın yüksekliği sebebiyle sanki göğe uzanıyormuş gibi gözüktüğünü belirtir. İkinci kasr Gesterîr/Güsterîr, bir önceki kasrdan 15 mil uzaklıkta bulunmaktadır. Dağın ovaya yakın eğiminde yer alan bu kasr diğerinden daha kıymetli ve zengindir. Üçüncü kasr Temerrakşt ise yol üzerinde, Gesterîr'den yaklaşık 20 mil uzaklıktadır. Bunlar dışında medşerler ve küçük kasrlar da mevcuttur. (Vezzân, 1983, II: 122- 123)

Erteb:
İmdağra sınırında yer almaktadır. Zîr Vâdisi boyunca güney yönünde Sicilmâse bölgesine yaklaşık 50 mil uzaklıktadır. Sayısız kasr, medşer ve hurma bahçeleri yer almaktadır. Halkı a'raba tabi olarak yaşamaktadır. Cimri olduğunu belirttiği halkın aynı zamanda oldukça korkak olduğunu ifade eden Vezzân bu durumu "bölgenin halkından yüz atlı, a'rabın 10 atlısından bile korkmaktadır." şeklinde ifade etmektedir. (Vezzân, 1983, II: 123- 124)

Ümmü'l-Ahdec:
Sicilmâse'ye yaklaşık 18 mil uzaklıkta olan bir kasrdır. Araplar mallarını düşmandan korumak için kurmuşlardır. Kasrın etrafında herhangi bir şey olmadığını belirten Vezzân burada hadec yani Ebû Cehil karpuzu çok yetiştiğini ifade etmektedir. Öyle ki uzaktan bakınca karpuzların yere fırlatılmış limona benzediklerini belirtmektedir. (Vezzân, 1983, II: 128)

Fergle:
Küçük bir nehir civarında kurulan bu şehirde hurma ve diğer meyvelerden bol miktarda bulunmaktadır. Fakat hububat oldukça az miktarda yetişmektedir. Burada Sicilmâse'ye 60 mil, Atlas'a 100 mil uzaklıkta üç kasr ve 10 köy yer almaktadır. Vezzân, bölge halkının civardaki a'raba tâbi olarak yaşamakta olduklarını belirtmektedir. (Vezzân, 1983, II: 130)

Benî Kûmî:
Büyük bir vadide kurulmuş olan bu şehrin hurması boldur. Fakir olan halkı Fas'taki bütün zor ve kirli işlerde çalışarak bir yıl içerisinde kazandıkları ile at almaktadırlar. Bu atları memleketlerine götürerek oradan Bilâdüssûdan'a giden tüccara satarlar. Bu küçük şehirde 8 küçük kasr ve onbeşten fazla köy vardır. Bunlar Sicilmâse'nin güneydoğusuna yaklaşık 150 mil uzaklıktadır. (Vezzân, 1983, II: 130- 131)

Kasru İmzâlek ve Bû İnân:
Numidya çölünde, Vâdîgîr eteklerinde bulunan iki kasrdır. Sicilmâse'ye yaklaşık 50 mil uzaklıktadır. A'rab olan halkı fakirlik ve sefalet içerisinde yaşamaktadırlar. Bu topraklarda herhangi bir hububat yetişmemektedir. Az miktarda hurma vardır. (Vezzân, 1983, II: 131) Bû İnân, Merinî hükümdarıdır. 1348-1358 yılları arasında Fas merkez olmak üzere Mağrib-i Aksâ ve Mağrib-i Evsat't'ın büyük bölümündü hâkimiyet kurmuştur. (Özaydın, 1994, 10: 169-170).

el-Aksayyer:
Atlas'a yaklaşık yirmi mil uzaklıkta ve Numidya çölünde küçük bir şehirdir. Burada kurşun ve sürme/göz taşı madenleri bulunmaktadır. Halk çıkardığı bu iki madeni Fas'a götürmektedirler. Bu beldenin çevresinde herhangi bir bitki yetişmemektedir. (Vezzân, 1983, II: 131)

Fegîg:
Çölün ortasında etrafı çok sayıda hurma ağaçlarıyla kaplı 3 kasrdan oluşmaktadır. Bu kasrlar Sicilmâse'nin doğusuna yaklaşık 250 mil uzaklıktadır. Bölgenin kadınları yatak örtüsü şeklinde olan yün elbiseler dokumaktadırlar. Vezzân, kadınların yünden ördükleri bu örtülerin çok ince örüldüğü için ipek zannedidiğini ifade etmektedir. Bunlar Fas ve Tilimsan gibi Berberî şehirlerde pahalı bir şekilde satılmaktadır. Dolayısıyla bölge halkı oldukça zengindir. Vezzân bu şehirde erkeklerin çok zeki olduklarını belirterek bir kısmının Bilâdüssûdan'da ticaretle meşgul oldukların, diğer kısmının ise ise Fas'a ilim elde etmek için gittiklerini ifade etmektedir. Eğitimlerini tamamlayarak medreselerden icazet alan bu erkekler tekrar Numidya'ya dönmekte ve imam-hatip olarak görev yapmaktadırlar. (Vezzân, 1983, II: 132- 133)

Tîkûrârîn:
Şehir ismini Berberîce "karargâh" manasına gelen kelimeden almıştır. (Vezzân, 1983, muhakkik notu s. 133, dpn. 39) Numidya çölünde bir yerleşim yeridir. Burada yaklaşık elli kasr ve hurma bahçeleri arasında yüzden fazla köy bulunmaktadır. Bölgenin halkı Bilâdüssûdan'a satış için eşya götürmektedirler. Dolayısıyla oldukça zengindirler. Ayrıca burası ticaret kafilelerinin buluşma noktasıdır. Berberi şehirlerin tüccarı burada Bilâdüssûdan'ın tüccarını bekler ve sonra hep birlikte hareket ederler. Şehri ekime uygun arazisi çoktur. Fakat hem kuyu suyu ile sulamaları hem de gübrelemeleri gerekmektedir. Çünkü toprak hem çok kuru hem de bakımsızdır. Halk hayvan ve insan dışkılarını gübre için kullanmaktadırlar. Vezzân, halkın bu sebepten dolayı evlerine konuk olanların bile tuvalet ihtiyaçlarını ev dışında başka yerlerde gidermelerini istemediklerini belirtmektedir. (Vezzân, 1983, II: 133- 134)

Şehirde kuraklık nedeniyle koyun vs. neredeyse hiç olmadığından et fiyatları oldukça yüksektir. Sütü için yetiştirilen keçiler de azdır. Yakın çevrede oturan a'rabın binek olarak artık elverişli olmadıkları için pazara satmaya getirdikleri develerinin etlerinden alıp yerler. Ayrıca bu pazarlarda Fas ve Tilimsan tüccarının getirdiği kuru, yağlı ve tuzlanmış gıdalardan da oldukça fazla satılmaktadır. Bazı zengin yahudilerin de bu şehirde oturduğu belirtilmektedir. Vezzân, Tilimsan'dan gelen bir fakihin halkı kışkırtması üzerine bu yahudilerin mallarının ganimet olarak alındığı ve birçoğunun da öldürüldüğünü ifade etmektedir. Ayrıca bu olayın Katolik Kralın yahudileri İspanya ve Sıkılliye'den kovduğu sene meydana geldiğini belirtmektedir.

Vezzân, bölgede düzenin kabile reisleri tarafından sağlandığını belirtirken çeşitli grupların birbiriyle kavga halinde olduklarını ve birbirlerine zulmettiklerini vurgulamaktadır. Araplara az miktarda vergi ödeyen bu halk, şehirlerine gelen yabancılara kötü davranmamaktadırlar. (Vezzân, 1983, II: 134)

Mizâb:
Numidya'nın çorak topraklarında yer alan bu mıntıka Tîkûrârîn'in doğusuna ve Akdeniz'e 300 mil uzaklıktadır. Bölgede çok sayıda zengin kasrlar ve köyler vardır. Ayrıca burası Cezayir ve Becâye tüccarının Sudan tüccarıyla karşılaştığı önemli bir ticari kavşaktır. Fakat bu bölge halkı da a'raba vergi ödeyerek itaatlerini bildirmektedirler. (Vezzân, 1983, II: 134- 135)
Bugünkü Cezayir'de ülkenin orta kesiminde ve Sahrâ çölünün başlangıcında yer alan bu şehirde yaşayan Berberî Zenâte kolu, Araplar ve zencilerden oluşan halkının çoğunluğu İbâzî mezhebine bağlı olarak yaşamaktadır. Bunda bölgeyi daha mamur hale getirenlerin Hâricîler'in İbâzî koluna mensup müslümanların (Kavas, 2020, 30: 203) oluşunun etkili olması muhtemeldir. Emevî baskısından kaçarak Mağrib'e gelen İbaziler birçok şehre uğradıktan sonra Mizab'ı kendilerine sığınak olarak seçmişler ve birçok kabileyi kendi inançlarına çevirmişlerdir. Şehir 1552 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. (Kavas, 2020, 30: 204)

Tugurt:
Numidyalılar'ın yumru şeklindeki dağ üzerine kurduğu eski bir şehirdir. Dağın eteklerinde küçük bir nehir vardır. Burada bir köprü ve şehrin kapıları yer almaktadır. Tuğla ve çamurdan yapılmış bir suru vardır. Akdeniz'in güneyine yaklaşık 500 mil uzaklıktadır. Halk evlerini farklı yapılardaki tuğlalardan, camilerini ise yontulmuş güzel taşlardan inşa etmişlerdir. Hurma bahçelerine sahip zenginler ve zanaatkârlarla dolu bir şehirdir. Fakat buğday azdır ve hurma karşılığında Kosantîne'den ithal edilmektedir. Halkı yabancıları misafir etmeyi çok sevmektedir. Evlerinde hiçbir ücret almadan konuk etmektedirler. Onların kızları ile evlenmeyi, kızlarını da onlarla evlendirmeyi tercih etmektedirler. Evlendikleri kızlara mehir olarak emlâk verme adetleri vardır. Vezzân bu geleneğin Avrupa'da da yaygın olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu bölgenin halkı şehirlerine gelen yabancılara, onların geri dönmeyeceklerini düşünseler bile önemli hediyeler vermektedirler. Bölge halkı ilk önce Merakeş sultanlarına, sonra Tilimsan sultanlarına itaat etmiş; en son da yıllık 50 bin miskal vergiyi kendisi gelip almak şartıyla ödedikleri Tunus sultanına itaat etmektedirler.
Bölgenin etrafında üç dört günlük yürüme mesafesinde kasrlar, köyler ve çeşitli yerleşim yerleri vardır. Bunların hepsi de 130 bin miskal vergi ödedikleri emire itaat etmektedir. Bu emirin atlılardan, okçulardan, Türk atıcılarından oluşan kuvvetli bir koruma ekibi vardı. Emir onlara kendi hizmetinde gönülden isteyerek kalsınlar diye uygun miktarda ücret vermekte idi. Vezzân bu emirin genç, kahraman ve cömert olan Abdullah olduğunu ve kendisiyle görüştüğünü ifade etmektedir. Kendisini oldukça iyi bir şekilde karşılayan bu emirin misafirlere, yabancılara çok merhametli ve lütufkâr davrandığını belirtmektedir. (Vezzân, 1983, II: 135- 136).

Vargla/Vercelân:
Vezzân, bu eski şehrin Numidya çöllerinde Numidyalılar tarafından yapıldığını belirtmektedir. Tuğladan örülmüş güzel bir suru vardır. Etrafında ise bol miktarda hurmalık olan bu şehrin çevresinde birçok kasr ve sayılamayacak kadar çok köy vardır. Bölgenin zanaatkârları çoktur. Halkı oldukça zengindir. Çünkü bu topraklar Kostantîne ve Tunus tüccarının geçtiği yollar üzerindedirler. Halk, berberî şehirlerinde yapılan kumaşları Bilâdüssûdan tüccarıyla takas yapmaktadırlar. Vezzân bölgede buğday ve etin az olduğunu, halkın deve ve devekuşu eti yediklerini ifade etmektedir. Ayrıca o, buradaki insanların çoğunun iklim dolayısıyla değil de esmer câriyelerinden çocuk sahibi oldukları için koyu tenli olduklarını vurgulamaktadır. Vezzân'ın vasfedişine gore bölge halkı cömert, misafirlerine ve yabancılara oldukça zariftirler. Vezzân bunda onların kendilerine getirdikleri buğday, et, tuz, yağ, giyim-kuşam, silah, bıçak ve ihtiyaç hissettikleri herşeye muhtaç olmalarının da etkisinin olduğunu belirtmektedir. Bölge halkının kendilerini adeta bir sultan gibi yöneten, yol gösteren emirleri vardır. Onu yaklaşık 1000 civarında atlı askeri desteklemektedir. Bu emirin şehrinden 150 bin miskal vergi toplanmaktadır. Ve ayrıca bu şehir halkı komşuları olan a'raba yüksek miktarda haraç ödemektedirler. (Vezzân, 1983, II: 136- 137)

Zâb Bölgesi:
Numidya çöllerinin ortasında yer alan bu bölge batıda Mesile sınırından başlar; kuzeyde Becâye memleketinin dağlarına; doğuda Tunus'a, güneyde ise Verkele'ye giden yol keşimine kadar uzar. Bölge oldukça sıcaktır. Çok ince akan bir su dışında su azdır. Toprakları hububat ziraatine uygun olmasa da sayılamayacak kadar çok hurma bahçeleri mevcuttur. Bu bölgede 5 şehir ve çok sayıda köy yer almaktadır. Bu şehirler sırayla şöyledir: (Vezzân, 1983, II: 138)

Biskire:
Eski şehirlerden birisi olup, berberî topraklarına hükmeden Romalılar tarafından kurulmuştur. Daha sonra tahrip olmuştur. İslam fetihleriyle birlikte yeniden inşa edilmiştir. Vezzân şehri ziyaret ettiğinde şehrin oldukça iyi durumda olduğunu ifade etmektedir. Şehrin tuğladan yapılmış suru vardır. Vezzân şehir halkının oldukça kibar ve edepli olduğunu belirtmektedir. Fakat halk fakirdir çünkü arazilerinde hurma dışında birşey yetişmez. Bu şehirde oldukça zehirli akrepler çok olduğu için halk yaz mevsiminde Kasım ayına kadar kalmak için şehrin dışına taşınmaktadırlar. (Vezzân, 1983, II: 139)

el-Burc:
Biskire şehrinin batısına 14 mil uzaklıkta olan nüfusu kalabalık bir yerleşim yeridir. Şehirde çok sayıda zanaatkâr vardır fakat halkın çoğunluğu çifçidir. Suyun azlığına rağmen çiftçiler topraklarının genişliğine göre bir yahut iki saatte tarlalarını sulayabilmektedirler. Bu da tarlalara uzanan kanallar vasıtasıyla olmaktadır. Çiftçiler kendi kanallarını doldurmak için su saatleri kullanırlar ve kendilerine tahsis edilen süre dolduğunda suyu kullanma hakkı diğer çiftçiye geçmektedir. Şehirdeki birçok kavga bu sulamaya dikkat edilmemesi dolayısıyla olmaktadır. (Vezzân, 1983, II: 139)

Nefta:
Üç büyük kasrdan oluşan bir bölgedir. Vezzân burayı Romalılar'ın kurduğunu düşünmektedir. Sehûne'ye doğru akan ince bir su kaynağı buradan da geçmektedir. Nüfusu kalabalık olmasına rağmen Vezzân'a göre şehirde medeni bir görüntü yoktur. Bilâdüssûdan'a giden yollar üzerinde ve Libya sınırında olduğu için zenginleri çoktur. Şehirde yüz yıldır Tunus sultanlarına karşı başkaldırı ve isyanlar yaşanmaktadır. Vezzân dönemindeki Tunus sultanı şehre saldırmış ve birçok kişiyi

öldürterek, surları yıktırmıştır. Bu saldırılar sonrası üç büyük kasr tek bir köye dönüşmüştür. (Vezzân, 1983, II: 139- 140) Vezzân'ın bahsettiği Tunus Hafsî Sultanı V. Muhammed Ebû Abdullah el-Mütevekkil (salt. 1494-1526) olmalıdır.

Dussen:
Vezzân bu şehrin Romalılar'dan kalma eski bir şehir olduğunu belirtmektedir. Numidya çölündeki Becâye bölgesine sınırdır. Müslüman orduların İfrîkıye'ye girmeleri esnasında tahrip olmuştur. Vezzân bunun sebebini burada cesur savaşçılarla birlikte şehrin Arap komutana teslimine razı olmayan Roma kontununu yer alması rivayetine bağlamaktadır. Yine o rivayete göre bir yıl süren kuşatma sonrasında şehir zorla işgal edilerek erkekleri öldürülmüş, kadınları ve çocukları esir edilmiş, evleri yakılmıştır. Vezzân yine de bu tahribatın depremle mi yahut insan eliyle mi olduğu hususunda net bilgiye sahip olmadığını belirtmektedir. Vezzân, şehrin yakınlarında mezarlara benzeyen eserlerin ortaya çıkarıldığından bahsetmektedir. Ayrıca yağmur yağdığında balıkçılar altın ve gümüşten resimli kalın parçalar ve anahtarlar bulmaktadırlar. Vezzan bu çıkarılan kalıntıların ne olduğunu kimsenin bilmediğini ve kendisine açıklayamadıklarını ifade etmektedir. (Vezzân, 1983, II: 140- 141)

Cerîd Şehirleri:
Bu bölge birçok şehri içine alarak Biskire'den Cerbe Adası'na kadar uzanır. Tûzer ile arasında 300 millik bir uzaklık vardır. Şiddetli sıcaklık ve kuraklık vardır dolayısıyla herhangi bir hububat yetişmez. Fakat birçok şehirde olduğu gibi burada da bol miktarda kıymetli hurma yetiştirilmekte ve yetiştirilen bu hurmalar satılmak üzere Tunus sahillerine götürülmektedir. (Vezzân, 1983, II: 142) Tunus'un güneyinde Kabis'ten batıya doğru Cezayir sınırına kadar uzanan coğrafî bölge olan Cerîd (Uslu, 1993, 7: 402-403) şehirleri şunlardır:

Tûzer/Tevzer:
Romalılar'ın Numidya çölünde güneydeki dağlardan gelen küçük bir su boyunda kurduğu eski bir şehirdir. Şehrin güzel ve geniş topraklarla çevrili sağlam surları vardır. Vezzân'ın ifadesine göre müslümanlar bu surları tahrip etmişlerdir. (muhakkik, Hasan Vezzan'ın burayı ziyaret etmeden hatalı bilgi verdiğini, şehrin Hasan b. Nu'man tarafından h. 79/m. 688-89 senesinde fethedildiğini ve tahrip edilmediğini aksine halkın isteyerek itaat ettiklerini ifade etmektedir. (II/142 dpn. 56) Şehrin halkı sahip oldukları mülkleri sebebiyle zengindir. Çünkü halkı, Numidyalı ve berberî kabilelerin alışveriş için katıldığı birçok pazar kurmaktadırlar. Tûzer halkı küçük bir nehrin ayırdığı iki halktan oluşmaktadır. Bunlar şeriflerin bulunduğu Fetnâse ve müslümanların fetihlerinden beri şehirde varolan a'rabdan oluşan Mirdâs'tır. Bu iki kabile birbirine düşmandır. (Vezzân, 1983, II: 143)

Kafsa:
Tunus'un güneybatısında Cerîd bölgesinde yer alan Kafsa, Mısır Firavunları, Fenikeliler ve Numidya Krallığı sonrasında M.Ö. 117 yılında Roma hâkimiyetine girmiş ve birçok kez tahribata uğramış, defalarca yenilenmiştir. Hassân b. Nu'mân el-Gassânî tarafından kalıcı fethi 698 yılında gerçekleşmiş, Emevîler döneminde Hâricîler isyan çıkarmış ve Abbâsiler döneminde şehre hakim olmuşlardır. Herseme b. A'yen tarafından hârciler'den kurtarılan şehir her bakımndan gelişmeye başlamıştır. Fatımîler döneminde de isyanlar yaşanmıştır. Zîrîler'in de hâkimiyetinde kalan şehir Berberî Benî Rend hanedanlığı döneminde istikrara kavuştu. Daha sonra Muvahhidler tarafından ele geçirildi. (Yiğit, 2020, EK-1: 705-707). Vezzân döneminde Kafsa Hafsîler'in yönetiminde idi.

Vezzân bu şehrin Romalılar tarafından kurulan eski bir şehir olduğunu ifade etmektedir. Müslümanlar fethettiği zaman surlarını yıkmışlardır. Fakat duvarlarının yüksekliği yirmi beş zira', kalınlığı 5 zira olduğu için tamamen yıkamamışlardır. Vezzân bu surların Roma'daki Kolezyum'un taşları gibi kesilmiş büyük taşlardan yapıldığını belirtmektedir. Sonraki yıllarda surlar ve şehir tekrar yapılarak mamur hale getirilmiştir. Muvahhid Sultanı Ebû Yûsuf el-Mansûr (salt. 1184-1199) ve ondan sonra gelenler ise bu surun yıkılmasını emretmiştir. Vezzan kendi döneminde şehrin imarının iyi olduğunu belirtmektedir. Şehirde oldukça büyük mescidler, geniş sokaklar mevcuttur. Camiler dışındaki yapılar mütevazidir. Sokakları karataşla döşenmiştir. Vezzân, bu sokakları da Napoli ve Floransa sokaklarında benzetmektedir. Şehrin ortasında üzerine derin, dikdörtgen havuzların inşa edildiği kuyular mevcuttur. Havuzların etrafı duvarlarla çevrilidir. Duvarla havuz arasında boşluklar bırakılmıştır ki insanlar ılık suyu olan bu havuzda yıkanabilsinler. Vezzân'ın bahsettiği bu havuz bugün kaplıca olarak varlığını sürdürmektedir.

Vezzân bölge halkının Halkı oldukça medeni olduğunu ifade ederken Tunus sultanına ödedikleri vergiler dolayısıyla fakirleştiklerini vurgulamaktadır. Dağ keçisi derisinden yapılan geniş nalinler giyen halk oldukça düzgün kıyafetlere sahiptirler.

Kafsa şehrinin kötü olan havası dolayısıyla halkın neredeyse yarısı humma hastalığına tutulmaktadırlar. Vezzân bu şehrin halkının yabancılara karşı dürüst olmamaları sebebiyle bölgenin diğer halklarının onlardan hoşlanmadığını ifade etmektedir.

Şehrin dışında sayısız hurma, zeytin, limon ağaçları mevcuttur. Bölgenin en güzel, büyük ve kaliteli hurması burada mevcuttur. Bu şehirde kalitesi dolayısıyla en güzel tatta ve renkte zeytinyağı yapılmaktadır. Hurması, zeytini, kumaşı ve özellikle Mısır, Endülüs ve Sicilmâse'ye ihraç ettiği fıstık ile şöhret bulmuştur. (Vezzân, 1983, II: 143- 145; Yiğit, 2020, EK-1: 705-707)

Fezzân/Fizân:
Meskûn ve gelişmiş bölgelerin büyükleri arasında yer almaktadır. Büyük kasırlar, büyük köyler vardır. Ve hepsi de hurma bahçeleri ve çeşitli mülkleri olan zenginlerle doludur. Halkın çoğu Mısır'a bitişik Libya çöllerinde, vahalarda göçebe şekilde yaşamaktadırlar . Sudan'dan Akdeniz'e ulaşan en kısa ticaret yolu üzerinde bulunan Fizân halkının Beyaz Berberîler'le siyah Negrolar'ın karışımından oluşan Garament topluluğu olduğu ifade edilmektedir. Kahire ile altmış günlük yürüme mesafesindedir. Bölgede birinci derecede kadı konumunda olan emir yöneticidir. Bu kişi bölgenin tüm gelirlerini, kaynaklarını halkın menfaati için kullanmaktadır. Bu emir komşusu olan a'rablara bir miktar haraç ödemektedir. Bölgede ekmek ve et oldukça az miktarda bulunmaktadır. Halk daha çok deve eti yemektedir fakat o da oldukça pahalıdır. (Vezzân, 1983, II: 146-147). Ukbe b. Nâfî' tarafından 666-67 yılında fethedilince bölge Araplarla tanışmış oldu. Eyyûbîler, Kânim Sultanlığı, İslâmlaşmasında ve Araplaşmasında etkili olacak olan Fas asıllı Evlâd-ı Muhammed sülâlesinin yönetimi ardından 1551 yılında Osmanlılar'ın hâkimiyetine geçmiştir. (Kahraman, 1996, 13: 161-163)

Sanhâce Çölleri:
Libya çölleri arasında yer alan bu Sahrâ'da şiddetli kuraklık vardır. Batıda okyanustan başlar doğuda Tagaza'ya, kuzeyde Numidya yani Akka ve Der'a'daki Sus bölgesine, güneyde ise Sudan bölgesindeki Velata ve Timbüktü'ye kadar uzanır. Bölgede yüz veya ikiyüz mil uzaklık dışında suya rastlanmaz. Özellikle Sicilmâse'den Timbüktü'ye giden yollarda bulunan derin kuyulardaki sular da oldukça tuzludur. Bu çöllerde çok sayıda vahşi hayvan bulunmaktadır. Bölgeye özel susuz araziler vardır. Ezvad denilen ve büyük zorluklarla geçilen yollar dışında geçmek mümkün değildir.

Timbüktü'ye ikiyüz elli mil mesafede olan bu yollarda birçok insan sıcaktan ve dolayısıyla susuzluktan ölmektedir. (Vezzân, 1983, II: 148-149)

Venzîge Halkının Oturduğu Çöller:
Libya çölleri arasında yer alan bu bölge batıda Tagaza'ya bitişik ikinci sahra ile başlar; doğuda el-Eyre sınırına kadar uzanır. Kuzeyde Sicilmâse, Tebelbült ve Benî Kûmi sahrasına; güneyde Gîr sahrasına kadar uzanır. Bu sahra Sanhâce sahrasından daha kurak, daha çorak ve daha vahşidir. Tilimsan'dan Timbüktü'ye giden tüccar bu bölgeye uğramaktadır. Bu tüccar sahranın iki tarafının en uzak mesafesini geçmiş olurlar. Geçişin oldukça zor olduğu bu yollarda insanlar ve hayvanlar susuzluktan ölmektedirler. Develerinde taşıdıkları su ile yetinmeye çalışırlar. Ve çok nadir de olsa yağmur suyuna kavuşurlar. Muhakkik Vezzân'ın bu bölge ile ilgili verdiği bilgilerin birçok hatayı barındırdığını ifade etmektedir. (Vezzân, 1983, II: 149-150).

SONUÇ

Endülüs'e gitmiş Berberî bir aileye mensup olan Hasan Vezzân reconquista sonrası Müslümanların Endülüs topraklarından çıkarılması olaylarında ailesiyle birlikte Mağrib'e göç etmiştir. Fas'ta eğitim almış, babası ve amcasının resmî görevleri dolayısıyla Afrika topraklarını dolaşmıştır. Hem ilmi hem kültürü artan Vezzân, dönemin sultanı tarafından diplomatik görevlere getirilmiştir. Doğu seyahati sonrası Mağrib'e gelirken Cerbe Adası'nda korsanlar tarafından kaçırılmış ve İtalya'ya götürülerek hapsedilmiştir. İlmi ve kültürü farkedilince, bütün Müslümanları Hıristiyanlaştırma düşüncesine sahip olduğu ifade edilen Papa X. Leo tarafından Hıristiyan olmaya zorlanmış ve kendisine Papa tarafından Leon ismi verilmiştir. Roma'da kaldığı süre içerisinde çeşitli yabancı diller öğrenmiş kendisi de Arapça öğretmenliği yapmıştır. Oradaki kütüphanelerde araştırmalar yaparak eserler yazmıştır. Bunlardan birisi de Afrika coğrafyasına ait *Vasfu İfrîkıye*'dir. Bu çalışmada bu eser içerisinde anlatılan bir bölge olan Numidya kısmını incelenmiştir. Bugünkü coğrafyada Büyük Sahrâ'nın kuzey kısmında Cezayir ve Tunus'dan bazı şehirleri kapsayan Numidya, M.Ö. bu topraklarda bir krallık kurmuş olan Berberîlerin yaşadıkları yerleri ifade etmektedir. Vezzân, Arapların hurma bahçeleri bol olduğu için Bilâdülcerîd diye adlandırdığı bu toprakları Latince göçebe, berberi, bedevi anlamına gelen Numidya kelimesi ile vermeyi tercih etmiştir. Hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız bu krallık bir süre sonra Fenikeliler'e ve sonra da Romalılar'a katılmıştır. Vezzân döneminde bu topraklardan Cezayir'de Abdülvâdîler (1235-1550), Tunus'ta ise Hafsîler (1228-1574) yönetimde idiler. Numidya bölgesinde yer alan bazı şehirler sosyo-kültürel, tarihî, coğrafya, etnik yapılar, hayat tarzları açısından Vezzân'ın anlattığı şekliyle incelenmiştir.

KAYNAKLAR

Bilge, Mustafa L. 1997. "Hasan Vezzân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 16/358-360. İstanbul: TDV Yayınları.

Ceran, İsmail. 2009. "Sicilmâse". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 136-138. İstanbul: TDV Yayınları.

Davis, Natalie Zemon. 2013. *Hasan el-Vezzan Nam-ı Diğer Afrikalı Leo İki Kültür Arasında Bir Oyunbaz*. çev. Ayşen Anadol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Habbûş, Hamîd Ayt. 2019. "Kırâetün nakdiyyetün fî rıhleti'l-Vezzân "Vasfu İfrîkıye". 1: 53-70. *Mecelletü't-Târîhi'l-Mütevessıtî.*

Hâcî, Abdullah. 2020. "Rıhletü'l-Hasan el-Vezzân el-ma'rûfbi "Jean Leon L'Africain" ilâ düveli Ifrıkiyacenûbi's-Sahrâ". *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İnsâniyyeve't-Tabî'iyye* 1/6: 210-228. ISSN: (e) 2709-0833. Erişim 28 Şubat 2022 www.hnjournal.net

Hâlid, et-Tâhir. 2017. "Müsâhemetü'l-Hasan b. Muhammed el-Vezzân fi't-te'rîhi li-bilâdi's-Sudan min hilâli Kitâbi "Vasfu İfrîkıye"". 4: 49-81. *el-Mecelletü't-Târihiyyetü'l-Cezâriyye.* Issn: 2575-0023.

Kahraman, Kemal. 1996. "Fizan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.

Karmış, Orhan. 1991. "A'râb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 242. İstanbul: TDV Yayınları.

Kavas, Ahmet. 2003. "Libya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 174-179. Ankara: TDV Yayınları.

Kavas, Ahmet. 2011. "Tevârik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 581-582. İstanbul: TDV Yayınları.

Kavas, Ahmet. 2020. "Mizâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 203-204. Ankara: TDV Yayınları.

Latince-Türkçe Sözlük PDF. Erişim 22 Şubat 2023. https://www.academia.edu › Latince_Türkçe_Sözlük_PDF

Mutçalı, Serdar. 1995. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.

Özaydın, Abdülkerim. 1994. "Ebû İnân el-Merînî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 169-170. İstanbul: TDV Yayınları.

Özdemir, Mehmet. 2009. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 105-106. İstanbul: TDV Yayınları.

Özkuyumcu, Nadir. 2000. "İfrîkıye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 515-516. İstanbul: TDV Yayınları.

Razûk, Muhammed. 1997. "Hafsîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 125-128.

Saîdûnî, Nâsırüddin. 1993. "Cezayir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 485-486. İstanbul: TDV Yayınları.

Süleymanî, Muhammed. 2020. "Kırâatün fî kitâbi "Vasfuİfrîkıye" li'l-Hasan b. Muhammed el-Vezzân". 7/2: 76-90. *Mecelletü'l-Hikmeli'd-Dirâsâti't-Târihiyye.*

Tavîr, Âmine Velîm. 2020. "es-Sırâ'u'z-Zeyyânî el-Merinî fî kitâbi Vasfi İfrîkıye li'l-Hasan el-Vezzân". 2: 111-131. *Mecelletü'l-Kadisiyyefi'l-Âdâbve'l-Ulûmi't-Terbeviyye.*

Uslu, Recep. 1993. "Cerîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 402-403. İstanbul: TDV Yayınları.

Vezzân, Hasan b. Muhammed el-Fâsî Liyûn el-Ifrıkî. 1983. *Vasfu Ifrîkiyye*. Fransızca'dan Arapça'ya trc. Muhammed Haccî-Muhammed el-Ahdar. 2. Basım. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.

Yiğit, İsmail. 2020. "Kafsa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2. Baskı. EK-1: 705-707. Ankara: TDV Yayınları.